

Houding tegenover de Joodse bevolkingsgroep in Nederland

Onderzoek in opdracht van het Centraal Joods
Overleg en het Centrum Informatie en
Documentatie Israël

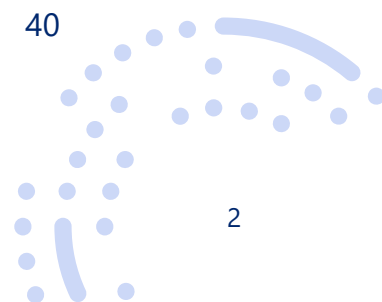

Datum	maart 2022
Auteurs	Dr. Natalia Kieruj Drs. Boukje Cuelenaere
Versie	2.0

Inhoudsopgave

Voorwoord	3
1 Onderzoeksvragen en leeswijzer	4
1.1 Onderzoeksvragen	4
1.2 Onderzoeksopzet	4
1.3 Vragenlijst	5
1.4 Leeswijzer	6
2 Hoe denkt men over de Joodse bevolkingsgroep?	7
2.1 Het algemene beeld	7
2.2 Verbondenheid	8
2.3 Denken over bevolkingsgroepen	9
2.4 Ervaring met bevolkingsgroepen	11
2.5 Ervaring met vooroordelen	12
2.6 Eigen vooroordelen	13
2.7 Kunnen we groepen onderscheiden?	16
3 Profielen: verschillende houdingen tegenover Joden	17
3.1 Verschillen analyseren	17
3.2 Vier profielen	17
4 Denken en kenmerken binnen de vier profielen	20
4.1 Verdieping beeld attitude ten opzichte van de Joodse bevolkingsgroep	20
4.2 Achtergrondkenmerken van de vier profielen	24
4.3 Denken over andere (bevolkings)groepen en geloofsovertuigingen	26
5 Samenvatting en conclusies	30
5.1 Algemeen	30
5.2 Profielen	31
Bijlage A Vragenlijst	34
Vragenlijst "Hoe denkt u over verschillende groepen"	34
Bronnen vragenlijst	39
Bijlage B Methodologische verantwoording	40
Het vormen van de groepen (clusters)	40
Analyses groepen	40

Voorwoord

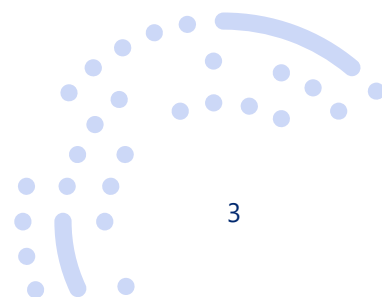
Dit onderzoek is uitgevoerd door Centerdata in opdracht van het Centraal Joods Overleg, de koepel van Joodse organisaties in Nederland, die de uitwerking van de opdracht in handen heeft gelegd van het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël (CIDI). Het CIDI bekleedt het meldpunt antisemitisme in Nederland, en ontvangt dagelijks meldingen van antisemitische incidenten.

Om een beeld te krijgen van de manier waarop (groepen) Nederlanders over de Joodse bevolkingsgroep denken is Centerdata gevraagd een onderzoek uit te voeren. Om hier antwoorden op te geven, zijn we op zoek gegaan naar de gradaties van denken over de Joodse bevolkingsgroep, in relatie tot andere bevolkingsgroepen in Nederland. Dit onderzoek is uitgevoerd in het representatieve LISS panel in de zomer van 2021. Met de vragen keken we bewust *niet* naar expliciet antisemitisme, maar juist breder naar verschillen tussen groepen in Nederland.

Voor u ligt het rapport van dit onderzoek naar de houding tegenover de Joodse bevolkingsgroep in Nederland. Wij willen onze contactpersonen bij het CIDI, Hanna Luden, Aron Vrieling en Naomi Mestrum hartelijk bedanken voor hun actieve betrokkenheid en het meedenken over de juiste vragen.

Wij hopen dat dit onderzoek bijdraagt aan een beter beeld van hoe mensen in Nederland denken over de Joodse bevolkingsgroep.

Tilburg, maart 2022
Natalia Kieruj
Boukje Cuelenaere

1 Onderzoeksvragen en leeswijzer

1.1 Onderzoeksvragen

Negatieve geluiden over Joden, de ontkenning van de Holocaust en complottheorieën waarin Joden een hoofdrol spelen zijn duidelijke vormen van antisemitisme die voorkomen in Nederland. Op dit moment is niet bekend in hoeverre antisemitische denkbeelden aanhang vinden in Nederland. Daarbij gaat het niet alleen om expliciete uitingen van antisemitisme, maar ook om meer subtiele of wellicht onbewuste denkbeelden. Het Centraal Joods Overleg (CJO) en het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël (CIDI) hebben daarom behoefte aan een representatief beeld van de mate waarin (onbewust) antisemitisme in Nederland voorkomt.

Het doel van dit onderzoek is het in beeld brengen van de onbewuste gevoelens die mensen over de Joodse bevolkingsgroep hebben. Daarbij richten we ons op de volgende onderzoeksvragen.

- Wat is het beeld van Joden bij het Nederlandse publiek?
- Kunnen wij profielen samenstellen van de mensen die bepaalde beelden over Joden hebben om inzicht te krijgen in hun denkbeelden? En wat zijn de kenmerken van deze profielgroepen?

Om antwoord te krijgen op deze vragen heeft Centerdata onderzoek uitgevoerd. Dit onderzoek kende twee onderdelen:

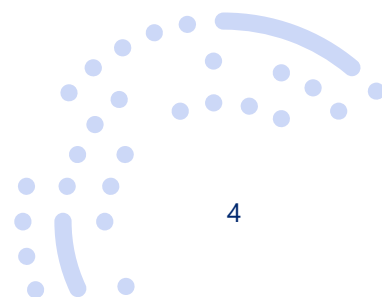
- Het ontwikkelen van een instrument (vragenlijst) waarmee (onbewust) antisemitisme representatief gemeten kan worden. Het instrument is een combinatie van primaire data (de speciaal voor dit onderzoek ontwikkelde vragenlijst onder de Nederlandse bevolking) en secundaire data (reeds beschikbare achtergrondinformatie over de respondenten).
- Het uitvoeren van een onderzoek in het representatieve LISS panel naar de stand van zaken als het gaat om (onbewust) antisemitisme, vooroordelen en negatieve percepties, met behulp van de ontwikkelde vragenlijst.

In de beschrijving van de resultaten in de volgende hoofdstukken geven we antwoord op de onderzoeksvragen.

1.2 Onderzoekopzet

Ontwikkeling instrument

Het eerste onderdeel van het onderzoek was het ontwikkelen van het meetinstrument, de vragenlijst. Centerdata onderzoekers hebben in samenspraak met CIDI een vragenlijst opgesteld waarmee (onbewust) antisemitisme, vooroordelen en negatieve percepties jegens Joden gemeten kunnen worden. In 1.3 gaan we verder in op de ontwikkeling van de vragenlijst.

Meting in het LISS panel

De vragenlijst is in de maand juli 2021 afgenomen bij een willekeurige steekproef uit het representatieve LISS panel. In totaal heeft 74% van de aangeschreven panelleden de vragenlijst volledig ingevuld, dat waren 2.625 panelleden.

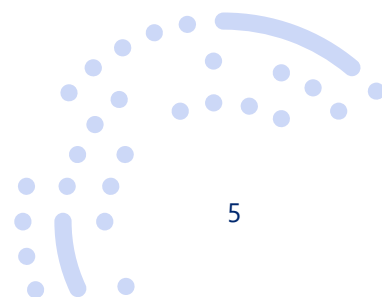
Het LISS panel is een online panel dat bestaat uit circa 5.000 huishoudens, waarbinnen ruim 7.000 individuen panellid zijn. Het LISS panel bestaat sinds 2007 en is speciaal opgezet voor wetenschappelijk, maatschappelijk en beleidsrelevant onderzoek. Het panel is geworven op basis van een aselechte steekproef die door het CBS is getrokken. Bij de werving zijn mensen zowel telefonisch als face-to-face benaderd met een verzoek om deelname. Indien een huishouden niet beschikt over een breedbandverbinding en/of computer, dan stelt Centerdata de benodigde apparatuur in bruikleen beschikbaar om alsnog mee te kunnen doen aan het panel. Hiermee onderscheidt het LISS panel zich van andere online panels, waar niet-internetters ontbreken en waar panelleden de gelegenheid hebben om zichzelf aan te melden. Panelleden ontvangen een financiële vergoeding van € 2,50 voor een vragenlijst met een invulduur van 10 minuten. De invulduur wordt door Centerdata bepaald. Aangezien personen zich niet spontaan bij het LISS panel kunnen aanmelden, treedt er geen vertekening op door zelfselectie van mensen die aan vele panels meedoen om geld te verdienen. Wetenschappelijk onderzoek heeft laten zien dat het aantal afgebroken vragenlijsten sterk wordt verminderd door de belofte van een uit te keren vergoeding bij volledige invulling van de vragenlijst.

1.3 Vragenlijst

Bij de ontwikkeling van de vragenlijst is een aantal keuzes gemaakt om ervoor te zorgen dat een beeld ontstaat van onbewuste of in ieder geval niet openlijke gevoelens over de Joodse bevolkingsgroep. Ook wilden we voorkomen dat mensen sociaal wenselijke antwoorden zouden geven.

1. In de naam van de vragenlijst en in de vragen zelf komt het woord antisemitisme niet voor. Panelleden kregen op hun persoonlijke inlogpagina een vragenlijst met de titel "Hoe denkt u over verschillende groepen?"
2. In de vragen is steeds naar verschillende bevolkingsgroepen of naar verschillende landen gevraagd waarvan Joden en het land Israël dan een variant waren.
3. In eerder onderzoek naar antisemitisme wordt een vaste set stellingen met expliciete vooroordelen over Joden met regelmaat uitgevraagd.¹ In onze vragenlijst is hier bewust geen gebruik van gemaakt. Het gaat bijvoorbeeld om de stellingen
 - a. Joden hebben teveel macht in de internationale economie
 - b. Joden maken misbruik van de Holocaust voor eigen gewin
 - c. Joden hebben teveel macht in de internationale politiek
4. In deze vragenlijst is zoveel mogelijk indirect gevraagd naar percepties over de Joodse bevolkingsgroep. Zo is bijvoorbeeld niet gevraagd of men zelf wel eens 'Joden' als

¹ Voorbeelden van studies waarin naar de mening over deze stellingen werd gevraagd zijn: Jikeli, G. (2015) Antisemitic Attitudes among Muslims in Europe: A Survey Review in: ISGAP Occasional Paper Series, nr.1; European Union Agency for Fundamental Rights, (2018) , Experiences and perceptions of antisemitism ,Second survey on discrimination and hate crime against Jews in the EU en Kantar (2020), Antisemitisme in Nederland.

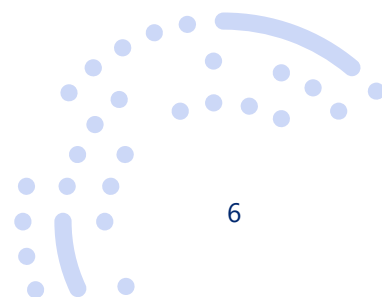
- scheldwoord gebruikt, maar of men mensen kent die dat doen. In deze vraag naar het gebruik van scheldwoorden is ook naar een serie andere woorden gevraagd zoals 'zwarte' en 'homo'.
5. Er zijn drie zogenaamde vignet vragen opgenomen. In een vignet wordt een situatie geschetst en wordt gevraagd wat mensen daarvan vinden. In deze situatieschets is één kenmerk verschillend, namelijk de bevolkingsgroep waar het om gaat. Hierbij krijgt een deel van de onderzoeksgroep een situatie met Joden voorgelegd, en een deel krijgt een situatie met een andere bevolkingsgroep voorgelegd. Zo kan getoetst worden of mensen anders reageren op de situatie met Joden zonder dat hier expliciet naar gevraagd wordt.
 6. Naast de vragen in de ontwikkelde vragenlijst, zijn achtergrondkenmerken van panelleden gebruikt voor de analyses. Deze achtergrondkenmerken zijn bij Centerdata al bekend uit ander onderzoek dat in het panel is afgenomen.

Bij de ontwikkeling van de vragenlijst is gebruik gemaakt van bestaande vragen en zijn vragen ontwikkeld geïnspireerd door andere onderzoeken. Het overzicht van de (inspiratie) bronnen is evenals de vragenlijst zelf, in de bijlage opgenomen.

1.4 Leeswijzer

Na deze inleiding laten we in hoofdstuk 2 zien wat de houding en gevoelens over verschillende bevolkingsgroepen, waaronder de Joodse bevolkingsgroep, zijn in Nederland. Dit geeft een algemeen beeld. Hoofdstuk 3 beschrijft vervolgens welke vier profielen te onderscheiden zijn in het denken over de Joodse bevolkingsgroep. In hoofdstuk 4 laten we zien hoe respondenten met vier verschillende profielen denken over andere bevolkingsgroepen, waar ze wel en niet van elkaar verschillen en welke achtergrondkenmerken ze hebben. Tot slot bevat hoofdstuk 5 de samenvatting en conclusies.

In de beschrijvingen in dit rapport spreken we van een verschil wanneer dit statistisch significant is. Het kan dus zijn dat cijfers in tabellen lijken te duiden op een verschil maar dat dit verschil niet significant is. In Bijlage B is de methodologische verantwoording van de analyses opgenomen.

2 Hoe denkt men over de Joodse bevolkingsgroep?

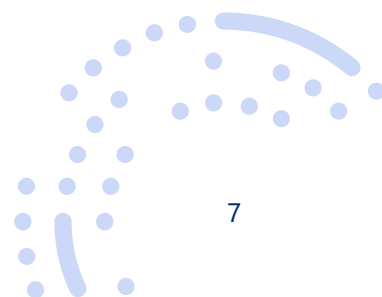
2.1 Het algemene beeld

De vragenlijst is zo opgesteld dat het doel, namelijk het achterhalen van het denken over de Joodse bevolkingsgroep, niet evident zou zijn. Daarom zijn ook vragen gesteld over bijvoorbeeld andere bevolkingsgroepen. Daarbij is het goed te bedenken dat alle bevolkingsgroepen waar het hier over gaat in Nederland wonen en zodoende allemaal Nederlanders zijn. Wanneer we vragen naar bevolkingsgroepen gaat het feitelijk om mensen met een gelaagde identiteit, bijvoorbeeld Nederlandse moslims, Nederlandse Joden of katholieken in Nederland. Voor de leesbaarheid spreken we hier over verschillende bevolkingsgroepen, die dus feitelijk allemaal onderdeel zijn van de Nederlandse bevolkingsgroep.

Wanneer we de resultaten van de vragenlijst, getiteld 'Hoe denkt u over verschillende groepen' analyseren, dan vallen enkele zaken in het bijzonder op. Over het algemeen wordt redelijk neutraal tot enigszins positief naar de Joodse bevolkingsgroep in Nederland gekeken.

Joden zijn de minderheidsgroep over wie het meest positief gedacht wordt, na de algemene groep 'Nederlanders'. Wel denkt zo'n 5% niet zo positief over Joden. Over andere bevolkingsgroepen denken meer mensen negatief: 47% denkt niet zo positief over Marokkanen en over moslims en Turken is dat respectievelijk 34,4% en 30,7%. Dit beeld zien we ook bij de indirecte vragen naar het beeld van groepen. Een klein percentage heeft er moeite mee als een vriendin een Joodse partner zou hebben of als zij Joden als burens zouden krijgen. De groep die liever geen moslims, maar ook geen Antillianen of Polen als burens wil, is duidelijk groter. Opvallend is dat bijna een kwart kennissen heeft die negatief denken over Joden en hoort ruim 30% mensen wel eens het woord Jood als scheldwoord gebruiken. Met deze vragen probeerden wij de meer onbewuste gevoelens te peilen. Het feit dat hier juist een hoog percentage van de ondervraagden dit aangeeft is aanleiding om verder te analyseren of er overeenkomsten zijn tussen mensen die hier in hun omgeving mee te maken hebben. Ook waren de respondenten duidelijk gevoelig voor expliciete vooroordelen over Joden. Er wordt aan Joden relatief vaak veel politieke invloed toegeschreven (28%) en 17% denkt dat zij een bevoorrechte positie hebben. Dit is meer dan mensen dit van Katholieken en Gereformeerden denken, terwijl hun aandeel in de bevolking aanzienlijk veel groter is. We zien dus enerzijds een relatief positief denken over Joden, zeker in vergelijking met sommige andere minderheidsgroepen, maar anderzijds blijken bepaalde vooroordelen over Joden duidelijk aanwezig. Aangezien de Joodse bevolkingsgroep in Nederland een kleine groep van ongeveer 50.000 mensen is, is het zaak om een beter beeld te krijgen van de mensen die negatiever over Joden denken.

In dit hoofdstuk analyseren we de antwoorden op de vragenlijst. In 2.2. laten we zien in welke mate bevolkingsgroepen als typerend voor Nederland worden gezien. Daarna gaan we in 2.3 in op de vraag hoe mensen denken over verschillende groepen. De ervaringen met verschillende groepen komen in 2.4 aan bod en in 2.5 gaat het over de ervaringen met vooroordelen over verschillende groepen. De eigen vooroordelen van mensen zijn het onderwerp van 2.6. In 2.7 bespreken we hoe we het beeld van mensen die meer en minder positief denken over Joden kunnen verdiepen.

2.2 Verbondenheid

Om een algemeen representatief beeld te krijgen van hoe de Nederlandse bevolking denkt over de Joodse bevolkingsgroep, kijken we eerst naar de mate waarin mensen bepaalde godsdiensten en stromingen als kenmerkend voor Nederland beschouwen. Met deze set vragen zoeken wij naar de mate waarin mensen de Joden als onderdeel van Nederland, van de Nederlandse cultuur en geschiedenis beschouwen. Ook hier zijn niet alleen over Joden vragen gesteld, maar ook over andere bevolkingsgroepen in de Nederlandse samenleving. In tabel 2.1 is zowel het percentage mensen weergegeven dat een bepaalde stroming of godsdienst (heel erg) typerend vindt, als de gemiddelde score op deze vraag. De antwoordmogelijkheden lopen van 1 (helemaal niet typerend) tot 5 (heel erg typerend), zodat het gemiddelde staat voor de mate waarin men deze stroming of godsdienst typerend vindt. Een gemiddelde van 3 betekent een neutrale houding, een gemiddelde lager dan 3 betekent dat men dit niet typerend vindt en een gemiddelde hoger dan 3 betekent dat deze stroming of godsdienst wel als typerend voor Nederland gezien wordt.

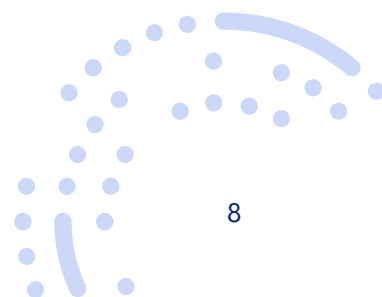
Tabel 2.1 Denkend aan Nederland, vindt u het onderstaande typerende voor Nederland...? Schaal van 1. helemaal niet typerend naar 5. helemaal wel typerend

Stroming / godsdienst	Percentage wel en heel erg typerend	Gemiddelde score op een schaal van 1 t/m 5*
1. Niet godsdienstig zijn	49,9%	3,4
2. Protestantisme	43,5%	3,3
3. Katholicisme	34,6%	3,1
4. Humanisme	12,3%	2,3
5. Jodendom	10,8%	2,3
6. Islam	9,3%	2,1

*Hier zijn de antwoorden 'weet niet' niet meegenomen

Tabel 2.1 laat zien dat mensen het niet-godsdienstig zijn, het protestantisme en het katholicisme als kenmerkend voor Nederland beschouwen. Het humanisme, het Jodendom en de islam worden minder of niet als typerend voor Nederland beschouwd.

De vervolgvraag was in welke mate deze godsdienst of stroming bijdraagt aan het gevoel van verbondenheid met Nederland. Hier liepen de antwoorden op een schaal van 1 (draagt helemaal niet bij) tot 5 (draagt sterk bij) waarbij een gemiddelde score lager dan 3 betekent dat met dit niet vindt bijdragen aan het eigen gevoel van verbondenheid met Nederland. Hier zien we dat weliswaar voor lage percentages mensen een bepaalde stroming of godsdienst bijdraagt aan het gevoel van verbondenheid, maar dat gemiddeld de godsdiensten en stromingen niet bijdragen aan het gevoel van verbondenheid.

Tabel 2.2 En draagt dit bij aan uw gevoel van verbondenheid met Nederland?

Stroming / godsdienst	Percentage (erg) sterke bijdrage	Gemiddelde score op een schaal van 1 t/m 5
1. Niet godsdienstig zijn	19,4%	2,1
2. Protestantisme	14,2%	1,9
3. Katholicisme	11,4%	1,9
4. Humanisme	8,2%	1,7
5. Jodendom	4,7%	1,5
6. Islam	3,4%	1,4

De ervaren persoonlijke verwantschap laat een bijna vergelijkbaar beeld zien (tabel 2.3). Daarbij is niet gevraagd naar het niet-godsdienstig zijn.

Tabel 2.3 In hoeverre voelt u zich verwant met de volgende religieuze en levensbeschouwelijke stromingen? Schaal van 1 niet verwant tot en met 4 sterk verwant

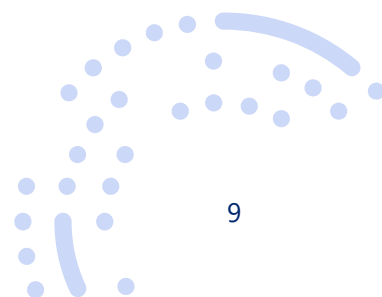
Stroming / godsdienst	Percentage redelijk en sterk verwant
1. Katholicisme	19,1%
2. Protestantisme	17,0%
3. Humanisme	12,9%
4. Jodendom	6,2%
5. Islam	4,5%

Het algemene beeld van verbondenheid met religies en levensbeschouwelijke stromingen is dat niet godsdienstig zijn als meest typerend voor Nederland wordt gezien, gevolgd door katholicisme en protestantisme.

Opvallend is dat een religieuze of levensbeschouwelijke stroming op persoonlijk niveau een kleinere bijdrage aan het gevoel van verbondenheid met Nederland levert dan wanneer de algemene vraag wordt gesteld of dit typerend is voor Nederland. Zo zien we dat bijna 44% het protestantisme typerend vindt voor Nederland, terwijl maar 17% zichzelf redelijk of sterk verwant voelt met het protestantisme. Voor het Jodendom en in mindere mate de islam zijn die verschillen wat minder groot. Zo'n 11% vindt het Jodendom typerend voor Nederland, terwijl 6% zich er ook persoonlijk redelijk of sterk mee verwant voelt. Dit is een hoog percentage als we bedenken dat het aandeel Joden in de Nederlandse samenleving nog geen half procent is.

2.3 Denken over bevolkingsgroepen

In deze paragraaf kijken we hoe mensen denken over verschillende bevolkingsgroepen en in het bijzonder over de Joodse bevolkingsgroep. Daarbij is het goed te bedenken dat alle bevolkingsgroepen waar het hier over gaat in Nederland wonen en zodoende allemaal Nederlanders zijn. Wanneer we vragen naar bevolkingsgroepen gaat het feitelijk om mensen met een gelaagde identiteit, bijvoorbeeld Nederlandse moslims of katholieken in Nederland.

Bij de antwoorden die mensen konden geven op deze vraag hebben we ervoor gekozen om de meest negatieve keuze op een acceptabele manier te formuleren, namelijk 'niet zo positief' waardoor mensen wellicht minder drempel ervaren om dit antwoord te geven. Over de algemene groep Nederlanders wordt verreweg het meeste positief gedacht, zo laat tabel 2.4 zien. De Joden zijn de groep over wie daarna het meest positief gedacht wordt en daarna over Surinamers en Antillianen. Opvallend daarbij is dat over Surinamers 10% niet zo positief denkt en over Antillianen zelfs 25%. We zien dus dat over Joden relatief positief gedacht wordt en dat slechts een kleine groep van 5% niet zo positief over Joden denkt.

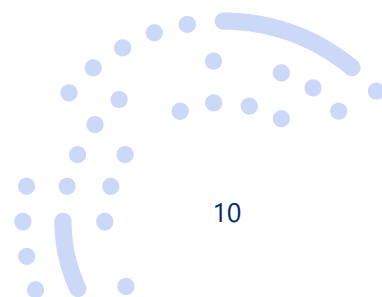
Tabel 2.4 Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland? In volgorde van positief denken over een bevolkingsgroep

(bevolkings)groep	Positief	neutraal	Niet zo positief	Weet ik niet
Nederlanders	61,3%	36%	1,5%	1,2%
Joden	26,7%	62,4%	5,3%	5,6%
Surinamers	24,9%	61,9%	10,1%	3,1%
Antillianen	24,9%	54,3%	25,1%	4,5%
Turken	12,2%	54,3%	30,7%	2,8%
Koerden	11,5%	57,9%	18,6%	12,0%
Moslims	10,9%	51,2%	34,4%	3,5%
Marokkanen	8,6%	41,2%	47,4%	2,9%

Naast het direct vragen hoe mensen over een bevolkingsgroep denken, is ook met indirecte vragen een beeld verkregen van het denken over verschillende bevolkingsgroepen. Zo is gevraagd hoe mensen denken over nieuwe burens uit verschillende groepen en over een nieuwe partner van een goede vriendin. Daarbij zijn steeds verschillende groepen voorgelegd in een verschillende volgorde, waaronder de Joodse bevolkingsgroep. Ook is ervoor gekozen niet alleen naar bevolkingsgroepen te vragen, maar ook twee beroepen met een uitgesproken profiel toe te voegen, profvoetballer en politicus, om variatie in de vragen aan te brengen en de kans op sociaal wenselijke antwoorden te verminderen. Op de vraag wat iemand ervan zou vinden als de partner van een goede vriendin uit een bepaalde bevolkingsgroep afkomstig was of een bepaald beroep met een hoog profiel zou hebben, waren de volgende antwoorden mogelijk:

- Dat maakt me niks uit, dat ben ik zelf ook
- Dat maakt me niks uit
- Dat vind ik leuk
- Daar moet ik wel even aan wennen
- Ik weet niet of ik daar aan kan wennen
- Dat zou ik erg vinden

Het antwoord 'dat maakt me niks uit' beschouwen we als het meest neutrale antwoord. In tabel 2.5 hebben we de verschillende groepen op volgorde van dit neutrale antwoord gezet. De groep waar het meest over gezegd werd 'dat maakt me niet uit' is de Joodse bevolkingsgroep. De groep waar het minst neutraal op gereageerd werd zijn de moslims.

Tabel 2.5 Wat vindt u ervan als de partner van een goede vriendin....is? In volgorde van neutraal over denken

Groep	Ben ik zelf	Maakt niet uit	Leuk	Moet ik aan wennen	Kan niet wennen	Erg
Joods	1,0%	77,5%	5,9%	12,5%	2,1%	1,1%
Homo (in dit geval een vrouw)	3,3%	77,1%	8,9%	7,5%	1,4%	1,8%
Antilliaan	0,8%	68,7%	6,0%	17,4%	4,1%	3,0%
Gereformeerd	3,4%	66,2%	4,6%	18,4%	5,3%	2,1%
Politicus	0,9%	64,8%	14,0%	14,5%	3,5%	2,3%
Profvoetballer	0,7%	64,3%	19,9%	10,6%	2,9%	1,6%
Moslim	2,1%	56,0%	3,5%	24,2%	8,3%	5,9%

Gevraagd naar wie mensen als nieuwe burens willen hebben, wordt ook op de Joodse bevolkingsgroep het meest neutraal gereageerd en op de Polen het minst neutraal. Ruim een kwart zou (heel) graag Belgen als burens hebben, terwijl rond de 40% echt niet of liever niet moslims of Antillianen als burens heeft.

Tabel 2.6 Stel dat er nieuwe mensen naast u komen wonen. Wie zou u dan als burens willen? In volgorde van neutraal denken

Groep	Echt niet / liever niet	neutraal	(heel) graag
Joden	8,9%	81,2%	9,8%
Belgen	2,5%	71,2%	26,3%
Chinezen	24,1%	70,9%	5,0%
Antillianen	39,7%	57,0%	3,3%
Moslims	40,2%	56,4%	3,5%
Polen	45,0%	52,1%	2,9%

We zien dat zowel bij directe als bij indirecte vragen over het denken over bevolkingsgroepen relatief positief over de Joodse bevolkingsgroep gedacht wordt.

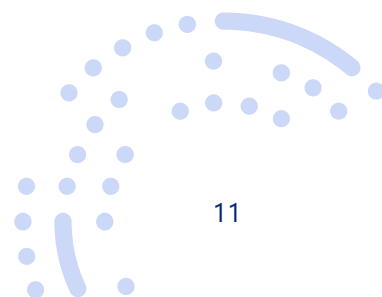
2.4 Ervaring met bevolkingsgroepen

Om het denken over verschillende groepen in de context van de eigen ervaringen te kunnen plaatsen, is ook gevraagd of mensen kennissen uit verschillende groepen hebben.

Tabel 2.7 Kennissen uit verschillende groepen

In mijn kennissenkring zijn er mensen die ... zijn	Percentage 'ja'
Katholiek	77,7%
Homo of lesbisch	74,1%
Gereformeerd	48,3%
Surinaams	42,2%
Moslim	41,8%
Joods	23,5%

Tabel 2.7 laat zien dat relatief weinig mensen Joodse kennissen hebben. Gezien de geringe omvang van de Joodse bevolkingsgroep is dit ook te verwachten.

2.5 Ervaring met vooroordelen

Eerder is besproken hoe mensen zelf denken over verschillende bevolkingsgroepen en wie zij bijvoorbeeld zelf als burens willen hebben. In deze paragraaf kijken we of mensen in hun omgeving vooroordelen tegenkomen. Hierbij gaan we ervan uit dat de mate waarin mensen in hun omgeving vooroordelen tegenkomen ook iets zegt over de acceptatie van vooroordelen. Er is gevraagd of iemand mensen kent die negatief denken over verschillende groepen en welke scheldwoorden mensen wel eens in hun omgeving horen.

Tabel 2.8 Kent u mensen in uw omgeving die negatief denken over de volgende groepen..

In mijn kennissenkring zijn er mensen die ... zijn	Percentage 'ja'
Moslims	58,2%
Polen	48,4%
Surinamers	42,4%
Antillianen	38,7%
Chinezen	24,3%
Joden	15,8%
Belgen	6,4%

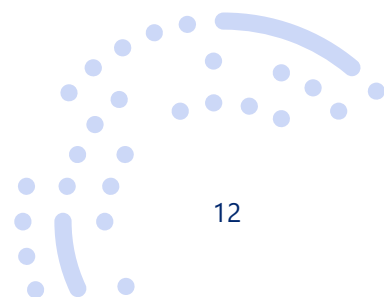
Algemeen zien we tamelijk hoge percentages mensen die in hun kennissenkring mensen kennen die negatief denken over Surinamers, Antillianen, Polen en zeker over moslims. Na de Belgen zijn de Joden de groep waarover de minste mensen in de kennissenkring negatief denken. Deze percentages zijn voor alle groepen wel hoger dan wanneer mensen zelf gevraagd wordt of zij negatief (niet zo positief) denken over een bevolkingsgroep.

Ook is gevraagd welke scheldwoorden mensen in hun omgeving wel eens horen. De vraag was: "Mensen gebruiken woorden zoals "homo" of "neger" wel eens als zij schelden. Hoort u mensen in uw omgeving de onderstaande woorden wel eens gebruiken als zij schelden?"

Tabel 2.9 Hoort u in uw omgeving mensen wel eens deze scheldwoorden gebruiken... In volgorde van voorkomen

Scheldwoorden	Percentage 'soms' en 'vaak' opgeteld
Homo	62,9%
Neger of zwarte	48,7%
Turk	47,1%
Mocro of Marokkaan	46,0%
Moslim	31,3%
Jood	31,2%
Kaaskop of blanda	30,9%
Christen	13,6%

Scheldwoorden die mensen het meest in hun omgeving horen zijn homo, neger of zwarte, Turk en Marokkaan. Het gebruik van het woord Jood als scheldwoord komt weliswaar minder voor, maar iets meer dan 30% van de mensen hoort dit wel eens in hun omgeving.

2.6 Eigen vooroordelen

Om een beeld te krijgen van vooroordelen van mensen zelf zijn drie soorten vragen gesteld. Als eerste zijn vragen gesteld over wat mensen typerend vinden voor bepaalde bevolkingsgroepen. Vervolgens zijn vragen gesteld over fictieve situaties. Tot slot is mensen gevraagd naar hun gevoel bij verschillende landen waaronder Israël. Het gevoel dat mensen bij landen hebben zegt iets over hoe zij reageren op mensen die zij met deze landen associëren. Dit is bijvoorbeeld het geval bij Turkije en Marokko, maar zeker ook bij Israël.

Zijn bepaalde kenmerken typerend voor een bevolkingsgroep?

Een vraag om meer directe vooroordelen te meten is of mensen bepaalde kenmerken of bepaald gedrag typerend vinden voor een bevolkingsgroep. In tabel 2.10 zijn de kenmerken opgenomen waarnaar gevraagd is. De antwoordmogelijkheden waren: ja, wel typerend; nee, niet typerend en weet ik niet.

Tabel 2.10 *Zijn deze kenmerken typerend voor...., % ja*

	Luidruchtig gedrag	Veel politieke invloed	Ondergeschikte positie van vrouwen	Gastvrijheid	Bevoorrechte positie
Joden	4,2%	28,0%	1,4%	22,4%	16,9%
Moslims	30,4%	18,1%	76,8%	56,4%	11,5%
Gereformeerden	1,5%	22,4%	37,8%	11,4%	11,1%
Antillianen	63,0%	2,6%	12,6%	56,2%	3,3%
Katholieken	4,2%	33,0%	10,2%	25,0%	16,6%

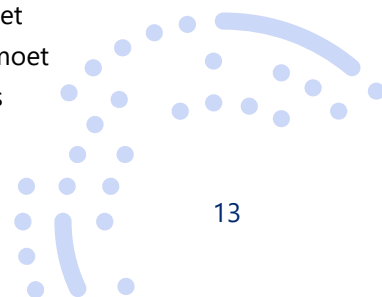
Tabel 2.10 laat zien dat aan Joden relatief vaak veel politieke invloed wordt toegeschreven, namelijk door 28%. Dat is na de katholieken de groep aan wie door de meeste mensen veel politieke invloed wordt toegeschreven en meer dan aan gereformeerden. Verder zien we dat Joden zelfs de bevolkingsgroep zijn van wie de meeste mensen denken dat zij een bevoorrechte positie hebben. Dit gaat om 16,9% en dit percentage is hoger dan voor katholieken en gereformeerden

Reactie op fictieve situaties

Mensen is ook gevraagd om te reageren op een aantal fictieve situaties aan de hand van zogenaamde vignet-vragen waarbij een deel van de steekproef vragen kreeg over fictieve Joodse personen en een deel van de steekproef vragen kreeg over fictieve personen met een andere achtergrond. Het doel van deze vragen was om te analyseren of er een verschil bestaat in tolerantie tegenover Joodse symbolen en symbolen van andere religies. In tabel 2.11 worden de verschillende versies van de vragen weergegeven. Respondenten kregen de vragen maar over één fictief persoon voorgelegd, om te voorkomen dat duidelijk werd dat we geïnteresseerd zijn in verschillen in antwoorden naarmate de vraag over verschillende bevolkingsgroepen ging.

Joodse school moet iets strenger op kwaliteit gecontroleerd worden dan Christelijke school

De eerste vraag ging over een Joodse of een christelijke school in Amsterdam, en in hoeverre men vond dat dergelijke scholen strenger gecontroleerd moeten worden dan scholen in het openbaar onderwijs. Er kon antwoord gegeven worden op een schaal van 1 tot 5, waarbij 3 het neutrale antwoord is: in dat geval vinden mensen dat er geen verschil in controle moet zijn. Hoe hoger het cijfer dat iemand geeft, hoe meer men het met de stelling eens

is. Hier zien we dat men gemiddeld iets meer vindt dat de Joodse school strenger gecontroleerd moet worden dan de christelijke school (tabel 2.11).

Tabel 2.11 Reactie op verschillende situaties: moet een Joodse of Christelijke school strenger gecontroleerd worden? Gemiddelde op een schaal van 1 tot en met 5 (let op: elke respondent kreeg 1 van de varianten voorgelegd)

	Gemiddelde
Een Joodse school in Amsterdam zou strenger gecontroleerd moeten worden dan scholen in het openbaar onderwijs (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,26
Een Christelijke school in Amsterdam zou strenger gecontroleerd moeten worden dan scholen in het openbaar onderwijs (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	2,91

Neutrale opvattingen over vrij voor religieuze feestdagen

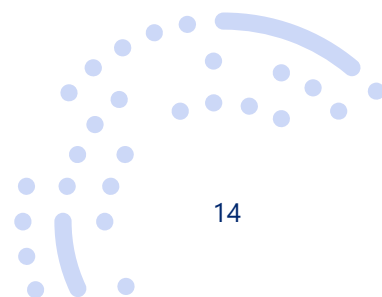
De volgende vraag ging over of Joodse, moslim, of hindoestaanse werknemers vrij moeten kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag. Daar zien we dat mensen het hier gemiddeld redelijk mee eens zijn en dat er weinig verschillen zijn of men dit toe zou willen staan voor Joodse, moslim of hindoestaanse werknemers. Men lijkt het redelijk te vinden dat mensen vrije dagen krijgen voor de respectievelijke feestdagen en we zien hier geen verschil tussen de drie groepen waarnaar gevraagd is.

Tabel 2.12 Reactie op verschillende situaties: moeten Joodse / moslim / hindoestaanse werknemers vrij kunnen krijgen voor een religieuze feestdag? Gemiddelde op een schaal van 1 tot en met 5: hoe hoger het cijfer, hoe meer men het met de stelling eens is (let op: elke respondent kreeg 1 van de varianten voorgelegd)

	Gemiddelde
Joodse werknemers moeten vrij kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,28
Moslim-werknemers moeten vrij kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,30
Hindoestaanse werknemers moeten vrij kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,26

Mogen agenten religieuze symbolen dragen?

De laatste vraag ging over of een Joodse agent in de Verenigde Staten of een sikh agent in Canada wel of geen religieuze symbolen mogen dragen (keppel of tulband). In de vragen werd een afbeelding getoond van politiemensen met ofwel een keppel ofwel een tulband zodat mensen konden zien wat bedoeld werd (zie vragenlijst in de bijlage). Hier zien we dat mensen gemiddeld vinden dat dit niet mag, zowel voor de tulband als voor de keppel.

Tabel 2.13 Reactie op verschillende situaties: moeten Joodse / moslim / hindoestaanse werknemers vrij kunnen krijgen voor een religieuze feestdag?

Gemiddelde op een schaal van 1 tot en met 5: hoe hoger het cijfer, hoe meer men het met de stelling eens is
let op: elke respondent kreeg 1 van de varianten voorgelegd)

	Gemiddelde
Joodse agent in de Verenigde Staten mag geen religieuze symbolen dragen (keppel) (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,74
Sikh agent in Canada mag geen religieuze symbolen dragen (tulband) (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,86

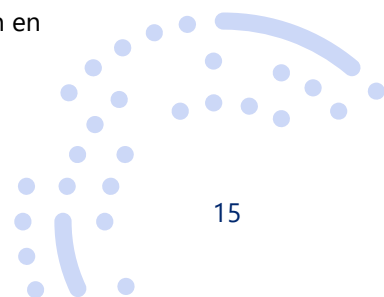
Gevoelens over landen

Omdat CIDI merkt dat (berichtgeving over) het conflict tussen Israël en de Palestijnen van invloed is op het aantal meldingen van antisemitisme bij CIDI – in het bijzonder tijdens oplopende conflictsituaties – is het relevant om de houding tegenover Israël als land te pijken. Daarom is ook een vraag opgenomen naar welk rapportcijfer men verschillende landen, waaronder Israël, geeft. Tabel 2.14 geeft de cijfers op volgorde van het gemiddelde rapportcijfer. Naast het gemiddelde rapportcijfer, geven we het percentage zware onvoldoendes weer, mensen die een 1, 2 of 3 geven en het percentage hoge cijfers, namelijk mensen die een 8,9 of 10 geven.

Tabel 2.14 Kunt u aangeven wat in het algemeen uw gevoelens zijn bij de volgende landen? U kunt ze een rapportcijfer geven op een schaal van 1 tot en met 10, waarbij 1 = ik heb zeer negatieve gevoelens over dit land en 10 = ik heb zeer positieve gevoelens over dit land.

	Gemiddeld rapportcijfer	Percentage zware onvoldoenden (1,2 of 3)	Percentage hoge cijfers (8,9 of 10)
Nederland	8,1	1,0%	71,7%
België	7,2	1,9%	46,4%
Duitsland	7,0	2,8%	42,6%
Spanje	6,5	5,0%	27,7%
Argentinië	5,2	13,8%	7,3%
Israël	4,4	33,0%	7,1%
China	4,0	40,1%	3,0%
Turkije	3,8	36,2%	4,2%
Marokko	3,8	45,8%	3,7%
Rusland	3,4	54,2%	2,1%
Irak	3,1	61,5%	1,2%
Saoedi-Arabië	3,1	62,3%	1,6%

In tabel 2.14 zien we dat mensen de Europese landen de hoogste cijfers geven, gevolgd door Argentinië en Israël. Daarna volgen China en opvallend genoeg ook Turkije en Marokko. Omdat er relatief veel mensen in Nederland een Turkse of Marokkaanse achtergrond hebben en omdat Turkije en in mindere mate Marokko ook vakantielanden zijn, is de lage waardering voor Turkije en Marokko opmerkelijk. Voor Israël zien we dus een laag

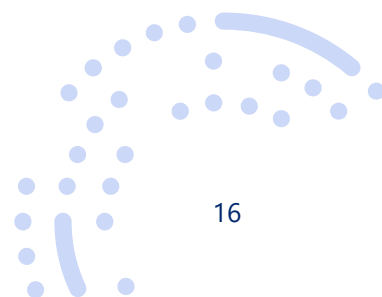
cijfer en een derde van de mensen die een zware onvoldoende geven. Gezien het feit dat Israël vaak als nabij Europa beschouwd wordt, bijvoorbeeld bij het Eurosongfestival, is dit lage cijfer ook opvallend.

2.7 Kunnen we groepen onderscheiden?

We zien dat de meeste mensen relatief neutraal tot positief over de Joodse bevolkingsgroep denken. Wel heeft bijna een kwart kennissen die negatief denken over Joden en hoort ruim 30% mensen wel eens het woord Jood als scheldwoord gebruiken. Verder zien we dat de kenmerken 'veel politieke invloed' en 'bevoorrechte positie' opvallend veel aan Joden worden toegeschreven. Hierdoor vermoeden wij dat er een of meer groepen zijn waar vooroordelen over Joden bestaan.

Het is nu de vraag of we nog beter inzicht kunnen krijgen doordat we de vragen met elkaar in verband brengen, en zo enkele 'profielen' kunnen opstellen van de respondenten om een beter beeld te krijgen van wie zij zijn en hoe zij over Joden denken.

Om deze vraag te beantwoorden hebben we gebruik gemaakt van een clusteranalyse die we in het volgende hoofdstuk verder toelichten.

3 Profielen: verschillende houdingen tegenover Joden

3.1 Verschillen analyseren

Het beeld van hoe mensen denken over Joden zoals dat in hoofdstuk 2 is gegeven, vergroot de behoefte aan inzicht dat verder gaat dan het gemiddelde beeld. We willen weten of er verschillende groepen te onderscheiden zijn in het denken over Joden. Hiervoor hebben we een clusteranalyse gebruikt.

Een *clusteranalyse* is een statistische methode waarbij gekeken wordt naar de samenhang tussen de antwoorden die mensen geven. Vanuit de vraagstelling worden daarbij die vragen gekozen die het meest leidend zijn, in dit geval de vragen waarvan de antwoorden het meest logische verschil aangeven in het denken over Joden. Bij een clusteranalyse worden op basis van antwoorden op deze leidende vragen 'groepen' of profielen gevormd die onderling zoveel mogelijk van elkaar verschillen. Dat wil zeggen dat we respondenten in groepen indelen van wie de antwoorden op de vragen (zo) veel (mogelijk) op elkaar lijken, en dat mensen die in verschillende groepen zitten juist zo min mogelijk op elkaar lijken. We verwachten dat de combinatie van antwoorden binnen een profielgroep ons iets kunnen vertellen over de verschillende denkwijzen in de samenleving.

Om deze clusters samen te stellen hebben we geanalyseerd welke inhoudelijk leidende vragen een sterke samenhang vertonen. Daarbij zijn we begonnen met de relevante vragen waar we in de antwoorden zagen dat er wel verschillen waren tussen mensen, ondanks dat het gemiddelde beeld positief tot neutraal was.

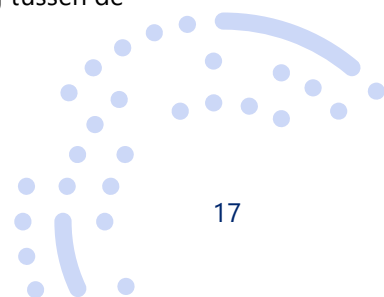
Dit zijn de vragen (met tussen haakjes het nummer van de vraag in de vragenlijst die in de bijlage is opgenomen):

- 'Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland? Joden' (vraag 6)
- 'Hoort u mensen in uw omgeving de onderstaande woorden wel eens gebruiken als zij schelden? Jood' (vraag 5)
- 'Kent u mensen in uw omgeving die negatief denken over de volgende groepen? Joden' (vraag 10)
- 'Wie zou u als burens willen? Joden' (vraag 9)

Deze vragen tonen de meeste overeenkomsten in het antwoordpatroon, maar nog onvoldoende om tot stabiele groepen te komen. Wanneer we de vraag hoe men dacht over Israël toevoegen en als baseline de vraag hoe men over Nederlanders denkt gebruiken, dan ontstaan vier stabiele clusters waarin mensen duidelijk verschillen in hun denkbeelden. Methodologische details over het model dat is gebruikt om te komen tot de vier clusters zijn opgenomen in Bijlage B.

3.2 Vier profielen

In tabel 3.1 is het antwoordpatroon van de vier profielen te zien. Binnen de profielen denkt niet iedereen volkomen hetzelfde omdat de profielen gebaseerd zijn op de samenhang tussen de antwoorden op de verschillende vragen. Zo kan het bijvoorbeeld voorkomen dat binnen een profiel er mensen zijn die een positief antwoord geven, als dat er

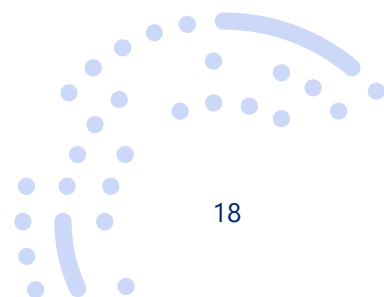

mensen zijn die een negatief antwoord geven op de vraag of zij Joden als burens zouden willen. De samenhang binnen de combinatie van de antwoorden op de vragen bij elkaar bepaalt in welk profiel iemand wordt ingedeeld. De resultaten in de totaalkolom zijn ook al in hoofdstuk 2 gepresenteerd, maar hier nogmaals weergegeven als referentiepunt.

Tabel 3.1 Antwoorden van mensen met de vier profielen

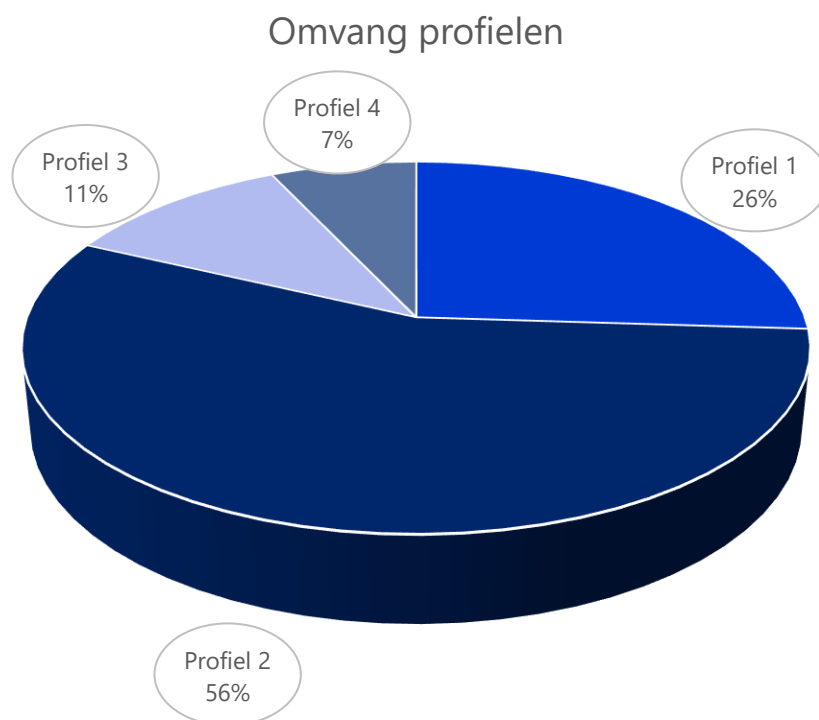
	Profiel 1 (26%)	Profiel 2 (56%)	Profiel 3 (11%)	Profiel 4 (7%)	Totaal (100%)
Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland? Joden (1 niet zo positief; 2 neutraal; 3 positief)	2,9 /3	2,0 /3	2,1 /3	1,2 /3	2,2 /3
Hoort u mensen in uw omgeving de onderstaande woorden wel eens gebruiken als zij schelden? Jood					
<i>Nooit</i>	70,6%	74,9%	42,3%	52,4%	68,8%
<i>Soms</i>	26,7%	23,1%	44,8%	39,5%	27,4%
<i>Vaak</i>	2,8%	2,0%	12,9%	8,1%	3,7%
Kent u mensen in uw omgeving die negatief denken over de volgende groepen? Joden					
<i>Ja</i>	9,4%	0,2%	90,3%	55,7%	15,8%
<i>Nee</i>	73,6%	68,6%	8,6%	22,9%	60,6%
<i>Weet ik niet</i>	17,0%	31,2%	1,2%	21,4%	23,6%
Wie zou u als burens willen? Joden					
<i>Echt niet</i>	0,0%	0,5%	0,9%	24,4%	1,9%
<i>Liever niet</i>	1,4%	6,5%	9,0%	33,4%	7,1%
<i>Neutraal, maakt mij niet uit</i>	75,5%	87,2%	86,2%	42,0%	81,2%
<i>Graag</i>	19,2%	5,6%	3,8%	0,2%	8,7%
<i>Heel graag</i>	3,9%	0,3%	0,1%	0,0%	1,2%
Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland? Nederlanders (1 niet zo positief; 2 neutraal; 3 positief)	3,0 /3	2,5/3	2,5/3	2,5/3	2,6/3
Wat zijn in het algemeen uw gevoelens bij de volgende landen? Israël (1 zeer negatief - 10 zeer positief)	5,4 /10	4,2/10	4,0/10	2,0/10	4,4/10

De omvang van de groepen in de profielen verschilt. De meeste mensen (56%) vallen in profiel 2 en een kleine groep van 7% valt in profiel 4. In figuur 3.1 is de omvang van de vier profielgroepen weergegeven.

Figuur 3.1 Omvang vier profielen

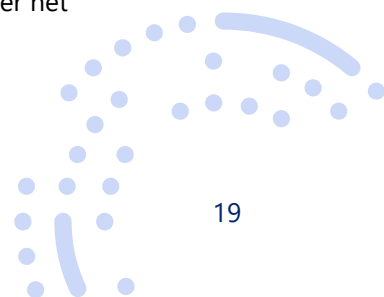
De volgende vier profielen worden onderscheiden:

Profiel 1 (26%) bestaat uit mensen die niet alleen zelf positief denken over Joden, maar ook weinig mensen kennen die negatief denken over Joden. Bijna een kwart geeft aan 'graag' of 'heel graag' Joodse mensen als burens te krijgen en driekwart (75%) staat hier neutraal tegenover. Deze groep denkt het meest positief over het land Israël en tot slot denkt deze groep ook erg positief over Nederlanders.

Profiel 2 (56%) is de groep mensen die neutraal denken over Joden en die bijna niemand kennen die negatief is over Joden. Een grote meerderheid met dit profiel (87%) geeft aan dat het hen niet uit maakt of ze Joden als burens krijgen. Ook denkt deze groep redelijk neutraal over het land Israël en neutraal tot positief over Nederlanders.

Profiel 3 (11%) bestaat uit mensen die, net als de mensen met profiel 2, voornamelijk neutraal denken over Joden en zij staan in meerderheid ook neutraal tegenover Joden als burens. Het verschil is dat bijna iedereen met dit profiel wel iemand kent die negatief is over Joden. Ook hoort meer dan de helft in hun omgeving wel eens mensen schelden met het woord 'Jood'. Ook in deze groep denkt men neutraal over Israël en is men neutraal tot positief over Nederlanders.

Profiel 4 (7%) bestaat uit een kleine groep van 7%. Mensen met dit profiel denken niet zo positief over Joden. Bijna 50% geeft aan 'soms' of 'vaak' iemand in hun omgeving te horen schelden met het woord 'Jood', en bijna 60% kent iemand die negatief denkt over Joden. Bijna 60% wil 'echt niet' of 'liever niet' dat er Joodse mensen naast hen komen wonen. Deze groep denkt ook negatief over het land Israël. Verder denkt deze groep neutraal tot positief over Nederlanders.

4 Denken en kenmerken binnen de vier profielen

Nu de profielen gevormd zijn en er een eerste beeld is ontstaan van hoe de profielen tegenover de Joodse bevolkingsgroep staan, wordt er in paragraaf 4.1 verder ingezoomd op hoe de mensen met de verschillende profielen denken over Joden. Hier wordt ook de reactie van mensen beschreven op de verschillende situatieschetsen die zijn voorgelegd (de vignet-vragen). In paragraaf 4.2 wordt beschreven hoe de profielen verschillen naar achtergrondkenmerken, zoals geslacht, leeftijd en herkomst. De perceptie van andere bevolkingsgroepen dan de Joodse bevolkingsgroep komt in paragraaf 4.3 aan bod.

4.1 Verdieping beeld attitude ten opzichte van de Joodse bevolkingsgroep

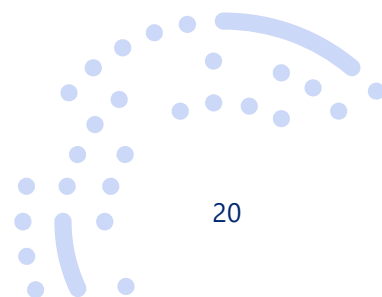
Ervaren verbondenheid met Jodendom

In hoofdstuk 2 zagen we dat het Jodendom nauwelijks leidt tot een gevoel van verbondenheid met Nederland en dat mensen zich nauwelijks verwant voelen met het Jodendom. Wel zien we wat dit betreft verschillen tussen de vier profielen. Het gaat dan om de mate waarin mensen zich niet verwant of verbonden voelen met het Jodendom. In tabel 4.1 is te zien dat profiel 1 zich nog het meest verwant voelt met het Jodendom, gevolgd door profiel 3 (M=1,25). Profiel 4 voelt zich niet of nauwelijks verwant met het Jodendom (M=1,01). Van de vier profielen vindt profiel 1 het Jodendom nog het meest kenmerkend voor Nederland (M=2,65). Profiel 2 en 3 denken hier ongeveer hetzelfde over en vinden het Jodendom minder kenmerkend voor Nederland dan profiel 1 (M=2,16). Profiel 4 vindt het Jodendom het minst kenmerkend voor Nederland (M=1,61). Een vergelijkbaar patroon bestaat voor de vraag of het Jodendom ervoor zorgt dat men zich verbonden voelt met Nederland.

Tabel 4.1 De vier profielen over verbondenheid met Jodendom

	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
In hoeverre voelt u zich verwant met de religieuze en levensbeschouwelijke stroming Jodendom? (1 niet of nauwelijks verwant - 4 sterk verwant)	1,46 ^{a2}	1,16 ^b	1,25 ^c	1,01 ^d	1,24
Denkend aan Nederland, vindt u het Jodendom kenmerkend voor Nederland? (1 helemaal niet kenmerkend - 5 heel erg kenmerkend)	2,65 ^a	2,16 ^b	2,16 ^b	1,61 ^c	2,25
Zorgt het Jodendom ervoor dat u zich verbonden voelt met Nederland? (1 zorgt er helemaal niet voor dat ik mij verbonden voel – 5 zorgt er heel erg voor dat ik mij verbonden voel)	1,76 ^a	1,47 ^b	1,40 ^b	1,05 ^c	1,51

² In deze en andere tabellen in deze rapportage worden niet-significante en significante verschillen tussen profielen weergegeven met behulp van 'superscripts', letters schuin boven het percentage. In bovenstaande tabel moet steeds per rij gelezen worden hoe de profielen van elkaar verschillen op de verschillende variabelen. Wanneer de percentages of gemiddelden een verschillende superscript letter hebben (bijvoorbeeld ^a en ^b) dan verschillen ze significant van elkaar. Wanneer de percentages of gemiddelden echter superscripts hebben die overeenkomen dan verschillen ze niet significant van elkaar (bijvoorbeeld ^a en ^a of ^b en ^b, maar ook ^{ab} en ^a).

De Joodse bevolkingsgroep in de omgeving

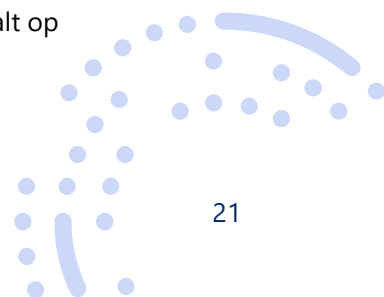
Wanneer we kijken naar wat men ervan zou vinden als de partner van een goede vriendin Joods zou zijn dan is profiel 1 daar het meest neutraal tot positief over (zie tabel 3.2). In profiel 2 en 3 geeft respectievelijk 13% en 14% aan dat ze daar wel even aan zouden moeten wennen, maar de grote meerderheid geeft ook aan dat het hen niks uit maakt. In profiel 4 geeft 13% aan dit erg te vinden, en 16% geeft aan niet te weten of ze daar aan kunnen wennen. Slechts 40% van de mensen in dit profiel maakt het niks uit. In dezelfde tabel is te zien dat profiel 3 het vaakst aangeeft mensen in hun kennissenkring te hebben die Joods zijn (42%). Profiel 1 geeft ook aan relatief veel Joodse mensen in hun kennissenkring te hebben (30%). Voor profiel 2 is dit slechts 19% en profiel 4 geeft aan de minste Joodse mensen in hun kennissenkring te hebben (9%).

Tabel 4.2 De vier profielen over Joodse kennissen

	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Wat vindt u ervan als de partner van uw goede vriendin Joods is?					
<i>Dat zou ik erg vinden</i>	0,5% ^a	0,2% ^b	0,3% ^b	12,7% ^c	1,1%
<i>Ik weet niet of ik daar aan kan wennen</i>	0,4%	1,5%	1,5%	15,6%	2,1%
<i>Daar moet ik wel even aan wennen</i>	6,9%	13,0%	14,2%	28,7%	12,5%
<i>Dat maakt me niks uit</i>	82,5%	80,9%	77,3%	39,8%	78,4%
<i>Dat vind ik leuk</i>	9,6%	4,4%	6,7%	3,2%	5,9%
Ik heb in mijn kennissenkring mensen die Joods zijn					
<i>Ja</i>	30,1% ^a	18,5% ^b	41,7% ^c	8,6% ^d	23,5%
<i>Nee</i>	57,5%	64,8%	46,7%	79,2%	61,8%
<i>Weet ik niet</i>	12,5%	16,8%	11,7%	12,2%	14,8%

Wat vinden mensen kenmerkend voor de Joodse bevolkingsgroep

Vervolgens kijken we in tabel 4.3 naar de mate waarin men vijf kenmerken kenmerkend vinden voor de Joodse bevolkingsgroep, namelijk luidruchtig gedrag, veel politieke invloed, ondergeschikte positie van mannen en vrouwen, gastvrijheid, en een bevoorrechte positie. Hier zien we dat profiel 1 over het algemeen niet denkt dat Joden luidruchtig zijn (3%), en ongeveer een kwart (26%) vindt dat Joden veel politieke invloed hebben. De meeste respondenten in dit profiel denken niet dat vrouwen een ondergeschikte positie hebben (66%), en deze groep vindt Joden het meest gastvrij van alle groepen (36%). Tot slot denkt 15% dat Joden een bevoorrechte positie hebben en dat is ongeveer gelijk aan het gemiddelde. In profiel 2 vindt ook bijna niemand dat Joden luidruchtig zijn (3%), en deze groep denkt het minst van alle groepen dat Joden veel politieke invloed hebben (22%). Tien procent denkt dat vrouwen een ondergeschikte positie hebben en bijna de helft (46%) geeft aan dit niet te weten. Zeventien procent geeft aan dat ze denken dat Joden gastvrij zijn en maar liefst 57% geeft aan het niet te weten. Tot slot denkt slechts 12% van dit profiel dat Joden een bevoorrechte positie hebben en 52% weet dit niet. In profiel 3 denkt 6% dat luidruchtig gedrag kenmerkend is voor Joden. Dit profiel denkt het meest van alle groepen dat Joden veel politieke invloed hebben (52%). Verder denkt 20% van dit profiel dat vrouwen een ondergeschikte positie hebben, en 24% vindt Joden gastvrij. Tot slot denkt 35% dat Joden een bevoorrechte positie hebben. Profiel 4 denkt het meest van alle groepen dat Joden luidruchtig gedrag vertonen (20%). Daarbij denkt ook maar liefst 48% dat Joden veel politieke invloed hebben en 24% denkt dat vrouwen een ondergeschikte positie hebben (50% weet het niet). Dit profiel denkt het minst van alle groepen dat Joden gastvrij zijn (13%) (50% weet het niet), en 36% denkt dat Joden een bevoorrechte positie hebben (48% weet het niet). Over het algemeen valt op

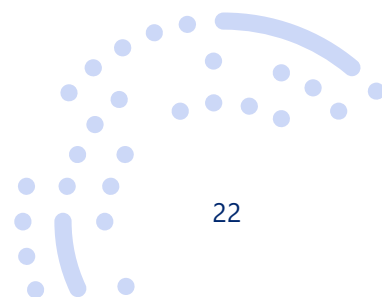
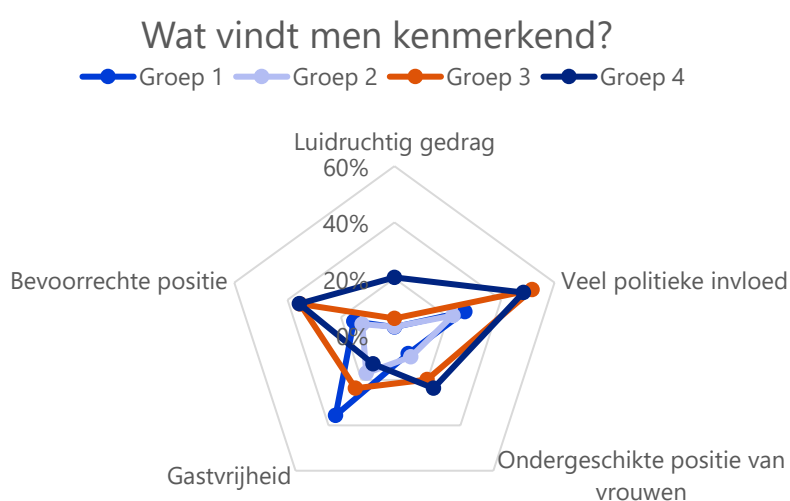
dat met name profiel 2 en profiel 4 vaak kiezen voor het antwoord 'Weet ik niet' als het gaat om deze kenmerken.

Tabel 4.3 Kenmerkend voor de Joodse bevolkingsgroep volgens de vier profielen

	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Luidruchtig gedrag					
Ja, kenmerkend	2,6% ^a	2,8% ^b	5,8% ^c	20,4% ^d	4,2%
Nee, niet kenmerkend	80,6%	62,5%	71,1%	40,1%	66,8%
Weet ik niet	16,8%	34,8%	23,1%	39,6%	29,0%
Veel politieke invloed					
Ja, kenmerkend	26,4% ^a	21,9% ^b	51,6% ^c	48,3% ^c	28,0%
Nee, niet kenmerkend	47,8%	33,9%	23,1%	15,4%	35,2%
Weet ik niet	25,9%	44,2%	25,3%	36,2%	36,8%
Ondergeschikte positie van vrouwen					
Ja, kenmerkend	8,4% ^a	9,9% ^b	19,8% ^c	23,7% ^d	11,4%
Nee, niet kenmerkend	66,3%	44,6%	46,3%	26,9%	49,5%
Weet ik niet	25,3%	45,5%	33,9%	49,5%	39,1%
Gastvrijheid					
Ja, kenmerkend	35,6% ^a	17,1% ^b	23,7% ^c	12,9% ^c	22,4%
Nee, niet kenmerkend	27,8%	25,9%	34,6%	37,6%	28,0%
Weet ik niet	36,6%	57,1%	41,8%	49,5%	49,5%
Bevoorrechte positie					
Ja, kenmerkend	15,3% ^a	12,1% ^b	35,3% ^c	35,7% ^d	16,9%
Nee, niet kenmerkend	49,9%	35,9%	30,1%	16,3%	37,8%
Weet ik niet	34,9%	52,0%	34,6%	48,0%	45,3%

Figuur 4.2 geeft grafisch weer hoe de profielen over de kenmerken denken. Elke groep wordt met een andere kleur aangeduid. Aan de uiteinden van de 'spinnenwebben' staan de kenmerken. De punten in de figuren geven aan in welke mate een specifieke groep de verschillende kenmerken aan de bevolkingsgroep Joden toeschrijft. Het midden van de figuur stelt 0% voor en de buitenste lijn is 60%.

Figuur 4.2 De vier profielen over kenmerken van de Joodse bevolkingsgroep

Reactie op fictieve situaties

Vervolgens kijken we naar een aantal vignet-vragen. Hierbij heeft een deel van de steekproef vragen gekregen over fictieve Joodse personen en een deel van de steekproef heeft vragen gekregen over fictieve personen met een andere achtergrond. In tabel 4.4 worden de verschillende versies van de vragen weergegeven. Respondenten kregen de vragen maar over één fictief persoon voorgelegd, om te voorkomen dat duidelijk werd dat we geïnteresseerd zijn in verschillen in antwoorden naarmate de vraag over verschillende bevolkingsgroepen ging. De antwoorden liepen op een schaal van 1 helemaal oneens tot 5 helemaal eens, waarbij een score van 3 duidt op een neutrale houding.

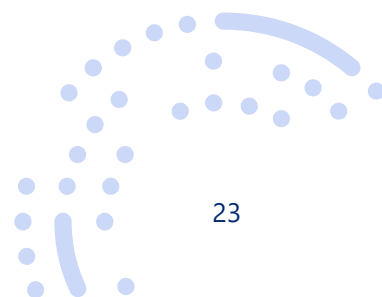
Tabel 4.4 De vier profielen over verschillende situaties (let op : elke respondent kreeg 1 van de varianten voorgelegd)

	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Een Joodse school in Amsterdam zou strenger gecontroleerd moeten worden dan scholen in het openbaar onderwijs (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,00 ^a	3,27 ^b	3,54 ^c	3,82 ^c	3,26
Een Christelijke school in Amsterdam zou strenger gecontroleerd moeten worden dan scholen in het openbaar onderwijs (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	2,83 ^a	2,92 ^a	2,77 ^a	3,41 ^b	2,91
Joodse werknemers moeten vrij kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,42 ^a	3,29 ^a	3,23 ^{ab}	2,72 ^b	3,28
Moslim-werknemers moeten vrij kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,53 ^a	3,24 ^b	3,38 ^{ab}	2,60 ^c	3,30
Hindoestaanse werknemers moeten vrij kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,40 ^a	3,24 ^{ab}	3,28 ^{ab}	2,84 ^b	3,26
Joodse agent in de Verenigde Staten mag geen religieuze symbolen dragen (keppel) (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,55 ^a	3,80 ^b	3,77 ^{ab}	4,05 ^b	3,74
Sikh agent in Canada mag geen religieuze symbolen dragen (tulband) (1 helemaal oneens - 5 helemaal eens)	3,85 ^a	3,85 ^a	3,84 ^a	4,02 ^a	3,86

Joodse school moet iets strenger op kwaliteit gecontroleerd worden dan christelijke school

De eerste vraag ging over een Joodse of een christelijke school in Amsterdam, en in hoeverre men vond dat dergelijke scholen strenger gecontroleerd moeten worden dan scholen in het openbaar onderwijs. Hier zien we dat men hier over het geheel genomen vrij neutraal in stond (totaalscore voor de Joodse school was $M=3,26$ en voor de christelijke school was dit $M=2,91$). We zien wel verschillen tussen de profielgroepen. Profiel 3 en 4 vinden namelijk meer dan profiel 1 en 2 dat de Joodse school strenger gecontroleerd moet worden. Wanneer we vervolgens kijken naar hoe de groepen hierover denken wanneer het om een christelijke school gaat, dan zien we dat alleen profielgroep 4 iets hoger dan neutraal scoort ($M=3,41$), maar niet zo hoog als wanneer het om een Joodse school ging ($M=3,82$). De overige 3 groepen zijn het er niet mee eens dat een christelijke school strenger gecontroleerd moet worden (score lager dan 3).. Verder valt op dat in profielgroep 3 de antwoorden over de Joodse school ($M=3,54$) en de Christelijke school ($M=2,77$) relatief ver uit elkaar liggen.

Verskil tussen profiel 1 en profiel 4 in opvatting over vrij voor religieuze feestdagen

De volgende vraag ging over of Joodse, moslim, of hindoestaanse werknemers vrij moeten kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag. Drie profielgroepen (1, 2 en 3) staan daar neutraal tot positief tegenover en dit geldt voor alle drie religies waar de vraag over ging. Profielgroep 4 is het daar niet mee eens en vindt dat werknemers van een van deze drie religies geen vrij moeten krijgen voor een religieuze feestdag. Omdat iedereen de vraag maar over (willekeurig) een van de drie religies kreeg, hebben de antwoorden elkaar niet beïnvloed. Alle profielgroepen maken in hun visie op vrije dagen in verband met een religieuze feestdag nauwelijks onderscheid tussen de religies.

Mogen agenten religieuze symbolen dragen?

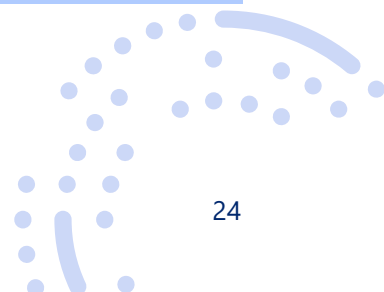
De laatste vraag ging over of een Joodse agent in de Verenigde Staten of een sikh agent in Canada wel of geen religieuze symbolen mag dragen (keppel of tulband). In de vragenlijst werd hier een foto bij getoond (zie bijlage). Alle profielgroepen vinden dat dit niet mag en hierbij zien we nauwelijks verschil tussen het dragen van een keppel en van een tulband. De mate waarin de profielgroepen dat vinden verschilt niet als het gaat om het dragen van een tulband. Bij het dragen van een keppel vinden profielgroepen 2, 3 en 4 in sterkere mate dan groep 1 dat een agent deze niet mag dragen.

4.2 Achtergrondkenmerken van de vier profielen

Nu duidelijk is dat er vier profielen zijn die op een aantal punten verschillend naar de Joodse bevolkingsgroep kijken, geven we in tabel 4.5 een beeld van hoe die profielen zijn samengesteld.

Tabel 4.5 Achtergrondkenmerken van de vier profielen

Achtergrondkenmerken	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Herkomstgroep					
Autochtone herkomst	80,5% ^a	80,7% ^b	67,4% ^c	68,6% ^c	78,4%
Eerste generatie van niet-nl, westerse afkomst	3,7%	5,4%	5,6%	5,5%	5,0%
Eerste generatie van niet-nl, niet-westerse afkomst	5,5%	7,0%	10,1%	10,9%	7,2%
Tweede generatie van niet-nl, westerse afkomst	6,5%	3,3%	9,2%	4,4%	4,9%
Tweede generatie van niet-nl, niet-westerse afkomst	3,8%	3,6%	7,7%	10,6%	4,5%
Geslacht					
Man	49,3% ^a	43,8% ^b	51,5% ^{ac}	59,9% ^c	47,1%
Vrouw	50,7%	56,2%	48,5%	40,1%	52,9%
leeftijd	53,58 ^a	55,10 ^a	48,86 ^b	54,68 ^a	53,99
Stedelijkheid					
Zeer sterk stedelijk	16,8% ^a	16,4% ^a	22,9% ^b	16,2% ^a	17,2%
Sterk stedelijk	22,2%	22,0%	25,8%	21,8%	22,4%
Matig stedelijk	18,4%	18,4%	18,2%	18,4%	18,4%
Weinig stedelijk	20,2%	20,4%	17,0%	20,5%	20,0%
Niet stedelijk	22,4%	22,9%	16,1%	23,1%	22,0%
Opleiding					
basisonderwijs	6,6% ^a	5,8% ^a	7,8% ^a	19,4% ^b	7,1%
vmbo	16,5%	21,0%	12,3%	28,3%	19,3%
havo/vwo	11,1%	9,6%	9,9%	7,2%	9,9%
mbo	22,1%	24,5%	24,2%	24,1%	23,8%
hbo	29,8%	26,3%	28,3%	10,4%	26,5%
wo	13,9%	12,8%	17,4%	10,7%	13,5%

In profiel 1 en 2 minder mensen met een migratieachtergrond dan in profiel 3 en 4

Als we kijken naar de herkomst van de mensen in de verschillende profielen zien we dat met name profiel 1 en 2 overwegend profielen zonder migratieachtergrond zijn (80,5% en 80,7%). Profiel 3 en 4 bestaan beide voor ongeveer twee derde uit autochtonen. Mensen met een niet-Nederlandse westerse herkomst (eerste en tweede generatie) vormen 10% van profiel 4, dit verschilt nauwelijks van de andere drie profielen. Het verschil is het percentage mensen met een niet-Nederlandse niet-westerse herkomst (eerste en tweede generatie). In profiel 4 vormen zij ruim 21% en in profiel 3 is dat bijna 18%, dat is in beide profielen meer dan het gemiddelde.

Meer mannen in profiel 4

Verder zien we dat profiel 4 uit meer mannen bestaat (60%) en dat profiel 2 juist uit meer vrouwen bestaat (56%).

Profiel 3 gemiddeld iets jonger

Qua leeftijd kunnen we opmerken dat profiel 3 gemiddeld iets jonger is (49 jaar) dan de overige profielen (54 of 55 jaar).

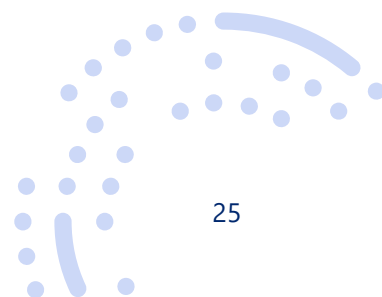
Profiel 3 woont vaker in stedelijk gebied en profiel 4 is lager opgeleid

Verder valt op dat profiel 3 vaker in een stedelijk gebied (ongeveer 49%) woont dan de overige profielen (ongeveer 38%). Het opleidingsniveau verschilt alleen tussen profiel 4 (lager opgeleid) en de overige drie profielen.

Behalve naar de demografische achtergrondkenmerken, kijken we in tabel 4.6 ook naar politieke voorkeur en gebruik van sociale media. Daarbij is gebruik gemaakt van een indeling van politieke partijen op de dimensies links-rechts en progressief-conservatief.³

³ Op basis van onderzoek van Kieskompas zijn de partijen als volgt ingedeeld:

	links-rechts (schaal 1-5)	progressief-conservatief (schaal 1-4)
VVD	4	3
PVV	3	4
CDA	3	3
D66	3	1
GroenLinks	2	1
SP	1	2
PvdA	2	2
ChristenUnie	3	2
Partij voor de Dieren	1	1
50PLUS	3	3
SGP	4	3
DENK	2	2
FvD	5	4

Tabel 4.6 gebruik sociale media en politieke voorkeur

	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Hoe vaak heeft men in de afgelopen 2 maanden social media gebruikt? (1 nooit, 2 zelden/soms, 3 vaak)	2,60 ^a	2,54 ^a	2,59 ^a	2,46 ^a	2,56
Stemt men links of rechts? (1 links, 2 centrum-links, 3 centrum, 4 centrum-rechts, 5 rechts)	2,62 ^a	2,61 ^a	2,60 ^{ab}	2,92 ^b	2,63
Stemt men progressief of conservatief? (1 sterk progressief, 2 progressief, 3 conservatief, 4 sterk conservatief)	2,46 ^a	2,38 ^a	2,23 ^a	3,02 ^b	2,42

In tabel 4.6 wordt duidelijk dat de groepen niet substantieel van elkaar verschillen als het gaat om het gebruik van sociale media. We zien verder dat de profielen 1, 2 en 3 iets linkser stemmen dan profiel 4. Wanneer we verder kijken naar het stemgedrag en inzoomen op het spectrum progressief/conservatief dan zien we dat profiel 4 conservatief stemt (M=3,02) en dat profiel 1, 2 en 3 progressiever stemmen. Tussen deze drie profielen bestaat er geen significant verschil in stemgedrag op de schaal progressief – conservatief.

4.3 Denken over andere (bevolkings)groepen en geloofsovertuigingen

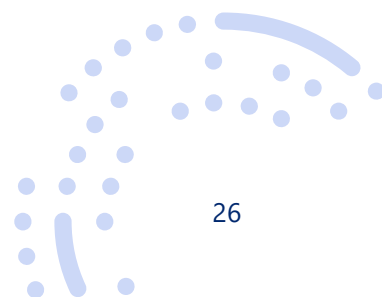
Tot slot van dit hoofdstuk gaan we in op de verschillen tussen de profielen in hun manier van denken over andere bevolkingsgroepen of geloofsovertuigingen dan de Joodse bevolkingsgroep.

Profiel 1 meest verwant met christendom, humanisme of Jodendom en profiel 4 meest verwant met islam of katholicisme

In Tabel 4.7 zien we dat profiel 1 zich iets meer verwant voelt met het katholicisme dan de andere drie groepen. Profiel 1 voelt zich ook meer verwant met het protestantisme, en profiel 4 voelt zich hier het minst mee verwant. Profiel 3 en 4 voelen zich iets meer verwant met de islam dan de profielen 1 en 2. Geen van de groepen geeft aan zich verwant te voelen met het hindoeïsme en ook met het boeddhisme lijkt geen van de groepen zich verwant te voelen. Zoals we eerder al zagen, voelt profiel 1 zich wat meer verwant met het Jodendom dan de andere groepen, gevolgd door profiel 3. Profiel 4 geeft aan zich totaal niet verwant te voelen met het Jodendom.

Tabel 4.7 Verwantschap van de vier profielen met religieuze stromingen

In hoeverre voelt u zich verwant met de religieuze en levensbeschouwelijke stroming... (1 niet of nauwelijks verwant - 4 sterk verwant)	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Katholicisme	1,80 ^a	1,66 ^b	1,60 ^b	1,57 ^b	1,68
Protestantisme	1,83 ^a	1,57 ^b	1,53 ^b	1,24 ^c	1,61
Islam	1,17 ^a	1,09 ^b	1,33 ^c	1,40 ^c	1,16

In hoeverre voelt u zich verwant met de religieuze en levensbeschouwelijke stroming... (1 niet of nauwelijks verwant - 4 sterk verwant)	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Hindoeïsme	1,09 ^a	1,10 ^a	1,10 ^a	1,13 ^a	1,10
Boeddhisme	1,18 ^a	1,17 ^a	1,23 ^a	1,14 ^a	1,18
Jodendom	1,46 ^a	1,16 ^b	1,25 ^c	1,01 ^d	1,24
Humanisme	1,56 ^a	1,47 ^{bc}	1,58 ^{ac}	1,33 ^b	1,50

Profiel 1 meest positief over alle groepen en profiel 4 meest negatief

Profielgroep 1 laat een zeer positief denken over Nederlanders zien. Van de minderheidsgroepen denken zij het meest positief over Joden, even positief als over de Nederlanders. Over Surinamers wordt iets minder positief gedacht, maar positiever dan over de andere minderheidsgroepen. Profielgroepen 2 en 3 zijn iets minder positief over 'de Nederlanders', en nog minder positief over alle minderheidsgroepen. Daarbij scoren Joden en Surinamers nog het beste. Profielgroep 4 denkt ook het meest positief over de Nederlanders (hoewel minder positief dan groep 1). Van de minderheidsgroepen scoren de Joden bij deze profielgroep het laagst en de Surinamers het hoogst, maar over hen wordt aanzienlijk minder positief gedacht dan over 'de Nederlanders'.⁴

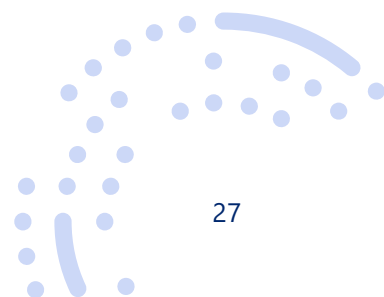
Tabel 4.8 Denken over andere bevolkingsgroepen

Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland? (1 niet zo positief- 2 neutraal- 3 positief)	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Nederlanders	3,00 ^a	2,44 ^b	2,49 ^b	2,47 ^b	2,60
Marokkanen	1,87 ^a	1,52 ^b	1,58 ^b	1,22 ^c	1,60
Turken	2,11 ^a	1,72 ^b	1,78 ^b	1,42 ^c	1,81
Joden	3,00 ^a	2,00 ^b	2,02 ^c	1,02 ^d	2,21
Koerden	2,34 ^a	1,80 ^b	1,91 ^c	1,33 ^d	1,93
Surinamers	2,64 ^a	2,00 ^b	2,04 ^b	1,65 ^c	2,16
Antillianen	2,31 ^a	1,79 ^b	1,82 ^b	1,44 ^c	1,91
Moslims	2,01 ^a	1,68 ^b	1,73 ^b	1,43 ^c	1,76

Liever geen moslim als partner van een goede vriendin

Tot slot kijken we hoe de profielgroepen reageren op de vraag wat men ervan zou vinden als de partner van een goede vriendin van een bepaalde (bevolkings)groep zou zijn. In tabel 4.9 hieronder zien we de resultaten. Het neutrale antwoord "dat maakt me niet uit" wordt door alle profielen het

⁴ Het was vooraf de opzet dat we profielen overhielden die erg negatief denken over Joden en die juist erg positief denken over Joden (en gradaties daartussenin), en dat zien we in tabel 4.8 nu dus ook terug.

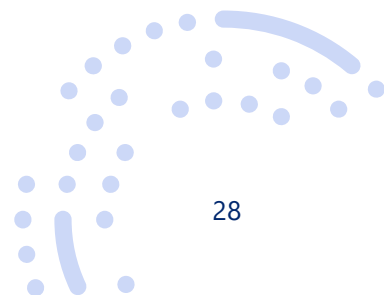

meeste gegeven voor alle gevraagde groepen. Wel zien we een duidelijk verschil in de mate waarin dit neutrale antwoord gegeven wordt. Wanneer het gaat om moslims en Antillianen wordt het neutrale antwoord het minste gegeven. We zien dat alle profielgroepen het meest negatief reageren op een moslim als partner van een goede vriendin. Dit varieert van 4% in profielgroep 2 die dit erg zou vinden tot 18% in profielgroep 4. Als de vriendin een Joodse partner zou hebben, reageren profielgroep 2 en 3 daar neutraal op en vind 10% van profielgroep 1 dat leuk. In profielgroep 4 echter vindt bijna 13% dat erg. De meest positieve reactie zien we bij alle groepen bij de profvoetballer: een relatief hoog percentage in alle profielgroepen vindt het leuk als de vriendin een profvoetballer als partner heeft.

Tussen de profielgroepen 1, 2 en 3 zijn er weinig verschillen. Groep 2 lijkt de meest neutrale en daarmee meest tolerante groep. Profielgroep 4 reageert het minst tolerant op alle groepen, behalve als het om de profvoetballer gaat. Mensen met profiel 4 hebben er ook de meeste moeite mee als de partner van een goede vriendin Joods zou zijn.

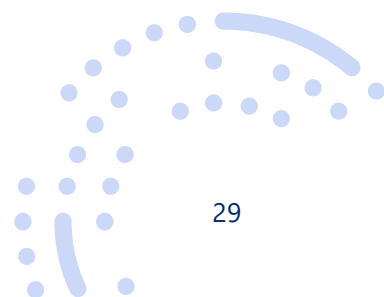
Tabel 4.9 Wat als de partner van een goede vriendin ... zou zijn

Wat vindt u ervan als de partner van uw goede vriendin...	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Homoseksueel is					
Dat zou ik erg vinden	1,41% ^a	1,23% ^a	2,22% ^a	8,45% ^b	1,83%
Ik weet niet of ik daar aan kan wennen	1,84%	0,99%	0,79%	4,49%	1,41%
Daar moet ik wel even aan wennen	6,65%	6,89%	10,78%	11,08%	7,50%
Dat maakt me niks uit	80,40%	82,24%	76,17%	70,03%	80,34%
Dat vind ik leuk	9,70%	8,65%	10,04%	5,95%	8,91%
Moslim is					
Dat zou ik erg vinden	7,25% ^a	3,88% ^b	6,75% ^a	17,84% ^c	5,94%
Ik weet niet of ik daar aan kan wennen	10,32%	7,09%	5,83%	15,09%	8,30%
Daar moet ik wel even aan wennen	21,48%	25,95%	22,89%	22,69%	24,23%
Dat maakt me niks uit	56,80%	60,40%	57,47%	42,36%	58,02%
Dat vind ik leuk	4,15%	2,68%	7,06%	2,02%	3,50%
Gereformeerd is					
Dat zou ik erg vinden	1,89% ^a	1,41% ^a	1,69% ^a	9,98% ^b	2,09%
Ik weet niet of ik daar aan kan wennen	2,60%	5,65%	3,34%	16,46%	5,26%
Daar moet ik wel even aan wennen	18,37%	17,47%	23,61%	18,51%	18,44%
Dat maakt me niks uit	71,75%	71,27%	65,87%	52,26%	69,64%
Dat vind ik leuk	5,39%	4,20%	5,49%	2,79%	4,57%
Joods is					
Dat zou ik erg vinden	0,55% ^a	0,21% ^b	0,27% ^b	12,67% ^c	1,07%
Ik weet niet of ik daar aan kan wennen	0,37%	1,48%	1,52%	15,57%	2,06%
Daar moet ik wel even aan wennen	6,95%	13,00%	14,21%	28,73%	12,49%
Dat maakt me niks uit	82,50%	80,94%	77,34%	39,82%	78,44%
Dat vind ik leuk	9,63%	4,37%	6,66%	3,21%	5,94%
Antilliaan is					
Dat zou ik erg vinden	2,84 ^a	2,17 ^a	1,8 ^a	13,66 ^b	3,01%
Ik weet niet of ik daar aan kan wennen	3,82%	3,79%	3,15%	10,06%	4,11%
Daar moet ik wel even aan wennen	17,31%	16,42%	17,71%	25,79%	17,37%
Dat maakt me niks uit	69,71%	72,28%	68,22%	45,04%	69,49%
Dat vind ik leuk	6,32%	5,34%	9,12%	5,45%	6,02%
Profvoetballer is					
Dat zou ik erg vinden	1,99% ^a	1,05% ^a	2,36% ^{ab}	4,23% ^b	1,64%
Ik weet niet of ik daar aan kan wennen	3,78%	2,16%	2,34%	6,77%	2,89%
Daar moet ik wel even aan wennen	10,06%	10,19%	10,97%	15,30%	10,55%

Wat vindt u ervan als de partner van uw goede vriendin...	Profiel 1	Profiel 2	Profiel 3	Profiel 4	Totaal
Dat maakt me niks uit	64,24%	68,38%	59,57%	46,66%	64,99%
Dat vind ik leuk	19,93%	18,22%	24,76%	27,04%	19,92%
Politicus is					
Dat zou ik erg vinden	2,24% ^a	1,16% ^a	2,12% ^a	13,68% ^b	2,32%
Ik weet niet of ik daar aan kan wennen	3,30%	2,72%	4,33%	9,53%	3,47%
Daar moet ik wel even aan wennen	12,73%	14,09%	17,57%	20,72%	14,51%
Dat maakt me niks uit	66,02%	69,03%	61,34%	41,68%	65,72%
Dat vind ik leuk	15,71%	13,00%	14,64%	14,39%	13,98%

5 Samenvatting en conclusies

5.1 Algemeen

Onderzoeksvragen

Het Centraal Joods Overleg (CJO) en het Centrum voor Informatie en Documentatie Israël (CIDI) hebben Centerdata opdracht gegeven onderzoek te doen naar de mate waarin (onbewust) antisemitisme in Nederland voorkomt. Dit onderzoek had zowel als doel een vragenlijst te ontwikkelen waarmee (onbewust) antisemitisme representatief gemeten kan worden als het uitvoeren van dit vragenlijstonderzoek. De vragenlijst is afgenomen in het representatieve LISS panel in juli 2021. In totaal heeft 74% van de aangeschreven panelleden de vragenlijst volledig ingevuld, dat waren 2.625 panelleden.

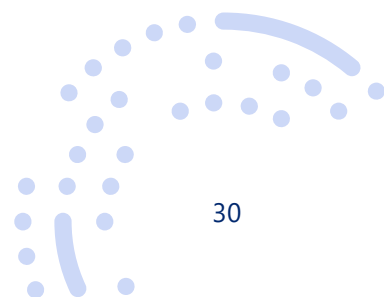
De centrale vragen voor dit onderzoek waren

- Wat is het beeld van Joden bij het Nederlandse publiek?
- Kunnen er profielen samengesteld worden van mensen die bepaalde beelden over Joden hebben om inzicht te krijgen in hun denkbeelden? En wat zijn de kenmerken van deze profielgroepen?

Algemeen beeld van Joodse bevolkingsgroep

De meeste mensen hebben een neutrale tot positieve houding tegenover Joden. Na de algemene groep Nederlanders wordt er over de Joodse bevolkingsgroep het meest positief gedacht. Tegelijkertijd zijn Joden relatief onbekend, de meeste mensen hebben weinig of geen Joodse kennissen en weten vaak niet wat kenmerkend is voor Joden.

Bij de directe vraag hoe mensen naar bevolkingsgroepen kijken, zien we dat meer mensen negatief denken over andere bevolkingsgroepen dan over Joden. Vooral over Marokkanen, moslims en Turken, denken meer mensen negatief. Dit beeld zien we ook terug wanneer we op een indirecte manier vragen hoe mensen over verschillende bevolkingsgroepen denken. Een klein percentage heeft er moeite mee als een vriendin een Joodse partner zou hebben of als zij Joden als burens zouden krijgen. De groep die liever geen moslims, maar ook geen Antillianen of Polen als burens wil, is duidelijk groter. Opvallend is dat bijna een kwart kennissen heeft die negatief denken over Joden en dat bijna een derde mensen wel eens het woord Jood als scheldwoord hoort gebruiken. Met deze vragen probeerden wij de meer onbewuste gevoelens te peilen. Het feit dat hier juist een hoog percentage van de ondervraagden dit aangeeft, is aanleiding om verder te analyseren of er overeenkomsten zijn tussen mensen die hier in hun omgeving mee te maken hebben. Gevraagd naar welke kenmerken mensen typerend vinden voor verschillende bevolkingsgroepen, zien we dat mensen gevoelig zijn voor de klassieke vooroordelen over Joden. Er wordt aan Joden relatief vaak veel politieke invloed toegeschreven (28%) en 17% denkt dat zij een bevoorrechte positie hebben, meer dan mensen dit van katholieken en gereformeerden denken, terwijl hun aandeel in de bevolking aanzienlijk groter is.

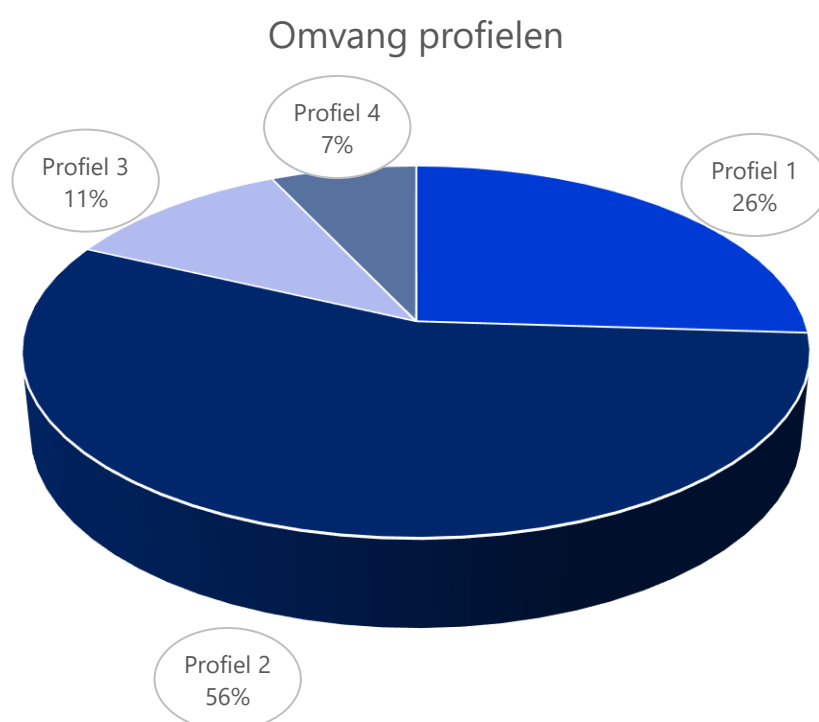

We zien dus enerzijds een relatief positief denken over Joden, zeker in vergelijking met sommige andere minderheidsgroepen, maar anderzijds blijken bepaalde vooroordelen over Joden duidelijk aanwezig.

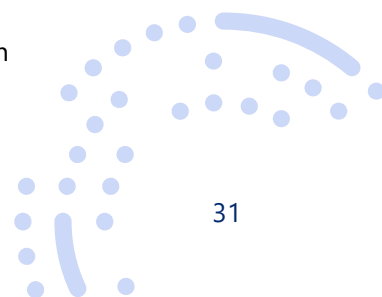
5.2 Profielen

Het algemene beeld is aanleiding om verder in te zoomen op verschillen in de houding tegenover Joden. Daarbij zijn met behulp van een clusteranalyse, waarbij gekeken wordt in hoeverre de antwoorden op een aantal centrale vragen overeenkomen, vier profielgroepen gevormd die verschillen in hun houding tegenover de Joodse bevolkingsgroep. Deze groepen zijn niet even groot, en variëren in de mate van sympathie voor de Joodse bevolkingsgroep.

Profiel 1

Iets meer dan een kwart van de respondenten heeft profiel 1. Nagenoeg iedereen in dit profiel geeft aan positief te denken over Joden en mensen met dit profiel zijn het meest positief over het land Israël. Mannen en vrouwen met dit profiel zijn overwegend autochtoon, wonen in stedelijke gebieden en zijn redelijk hoog opgeleid. Zij zien zichzelf ergens in het spectrum tussen conservatief en progressief, en stemmen overwegend centrum-links tot centrum. In geringe mate voelen zij zich vooral verbonden met het christendom (katholicisme, protestantisme) en in mindere mate met het humanisme en Jodendom. Zij voelen zich niet verbonden met andere godsdiensten. Wel staan zij redelijk positief tegenover minderheidsgroepen. In het bijzonder zien zij Joden niet anders dan andere Nederlanders. Zij zien niet graag dat een goede vriend(in) een moslimpartner zou kiezen. Dit in tegenstelling tot vele andere partners, over wie zij redelijk positief zijn (homoseksueel, gereformeerd, Joods, Antilliaans, profvoetvaller, politicus). Maar

weinig mensen in dit profiel denken dat de Joodse bevolkingsgroep een bevoorrechte positie heeft. Opvallend is dat een kwart van deze groep wel denkt dat Joden veel invloed hebben.

Profiel 2

De grootste groep, ruim de helft van de respondenten, heeft profiel 2. Mensen met dit profiel lijken Joden niet te kennen en ook weinig ideeën of meningen over Joden te hebben. In het algemeen zijn zij tolerant en staan zij redelijk positief tegenover minderheidsgroepen. Ook denken zij redelijk neutraal over de staat Israël. Deze grootste profielgroep bevat meer vrouwen dan mannen. Zij zijn overwegend autochtoon, wonen in stedelijke gebieden en hebben een bovengemiddeld opleidingsniveau. Zij zien zichzelf ergens in het spectrum tussen conservatief en progressief, en stemmen overwegend centrum-links tot centrum. Zij voelen zich vooral verbonden met het christendom (katholicisme, protestantisme) en het humanisme. Zij zien niet graag dat een goede vriend(in) een moslimpartner kiest; over andere partnerkeuzes (homoseksueel, gereformeerd, Joods, Antilliaans, profvoetvaller, politicus) hebben zij geen echte mening. Wel vindt 20% van de respondenten in deze groep dat Joden veel politieke invloed hebben, maar zij denken niet dat Joden een bevoorrechte positie hebben.

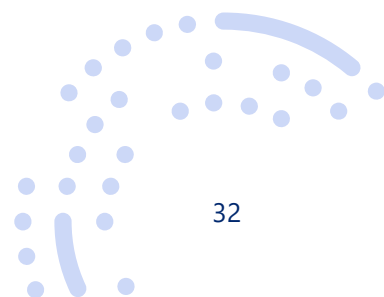
Bij elkaar vormen deze twee profielgroepen met een neutraal tot positief beeld van Joden ruim 80%. De resterende 18% valt uiteen in twee profielgroepen.

Profiel 3

Iets meer dan tien procent heeft profiel 3. Mensen met dit profiel denken, net als de mensen met profiel 2, voornamelijk neutraal over Joden en zij staan in meerderheid ook neutraal tegenover Joden als burens. Het verschil is dat bijna iedereen met dit profiel wel iemand kent die negatief is over Joden. Ook hoort meer dan de helft in hun omgeving wel eens mensen schelden met het woord 'Jood'. Ook in deze groep denkt men neutraal over Israël. Deze profielgroep bestaat uit meer mannen dan vrouwen en een derde heeft een migratieachtergrond (westers en niet-westers). Dit is de jongste groep, gemiddeld 49 jaar oud, het hoogst opgeleid en het meest verstedelijkt. Zij zien zichzelf als progressief en stemmen centrum-links tot centrum. Zij geven aan zich het meest verbonden te voelen (in aflopende mate) met het katholicisme, humanisme en protestantisme, maar ook geven meer mensen met dit profiel aan zich het meest met het Islam verbonden te voelen.

De helft van de mensen met dit profiel onderschrijven het klassieke vooroordeel dat Joden veel politieke invloed hebben –aanzienlijk meer dan in de andere profielgroepen - en dat Joden een bevoorrechte positie hebben. Ongeveer 20% van hen denkt dat Joodse vrouwen een ondergeschikte positie hebben. Zij vinden dat Joodse (en christelijke) scholen strenger moeten worden gecontroleerd dan openbare scholen. Zij denken tamelijk neutraal over minderheidsgroepen, en – in tegenstelling tot de andere groepen – zijn zij redelijk positief over een potentiële moslimpartner voor een vriendin. Het meest zouden zij moeten wennen aan een gereformeerde partner van een vriendin.

We hebben gekeken of profiel 3 voor een groter dan gemiddeld deel bestaat uit mensen die zelf verwant zijn met de Joodse bevolkingsgroep en dat zij daarom meer in aanraking komen met een negatieve houding tegenover Joden. Dat lijkt echter niet de verklaring voor deze resultaten omdat dit profiel zich gemiddeld niet meer verwant voelt met het Jodendom dan mensen met andere profielen.

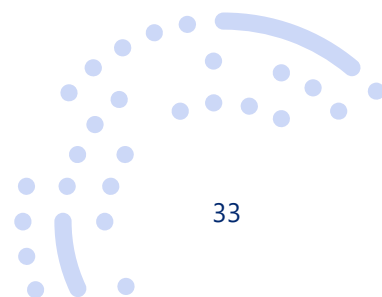
In deze profielgroep zien we een neutrale houding tegenover Joden en tegelijkertijd een sterk onderschrijven van de klassieke vooroordelen dat Joden veel politieke invloed hebben en een bevoorrechte positie hebben.

Profiel 4

Met zo'n zeven procent van de respondenten is profiel 4 de kleinste profielgroep. Mensen met dit profiel denken niet positief over Joden. Zij zijn negatief over alle bevolkingsgroepen, maar daarbinnen het meest negatief over Joden, gevolgd door Marokkanen. Zij zien liever niet dat een vriendin een Joodse partner heeft gevolgd door een moslim als partner. Ook staan ze afwijzend tegen vrije dagen bij niet-Christelijke feestdagen. Zij weten niet wat kenmerkend is voor Joden, maar 20% (het hoogste percentage van alle groepen) denkt dat Joden luidruchtig zijn. De helft denkt dat Joden veel politieke invloed hebben en een derde vindt dat Joden een bevoorrechte positie hebben. Verder denkt bijna een kwart dat Joodse vrouwen een ondergeschikte positie hebben en vinden zij Joden zij het minst gastvrij van alle in de vragenlijst genoemde groepen. Deze groep bestaat uit meer mannen dan vrouwen, is relatief laag opgeleid en stemt iets conservatiever dan de andere drie groepen. Ruim 20% in dit profiel heeft een niet-Nederlandse niet-westerse achtergrond.

Houding tegenover Joodse bevolkingsgroep is gemengd

Dit onderzoek laat zien dat ruim een kwart van de Nederlandse bevolking positief staat tegenover de Joodse bevolkingsgroep en sympathie heeft voor deze groep. De grootste groep, meer dan de helft, staat neutraal tegenover de Joodse bevolkingsgroep. Van de resterende 18% is ongeveer een derde (7% van de totale groep) duidelijk negatief, tegenover Joden maar ook tegenover andere minderheidsgroepen. Deze groep onderschrijft ook de klassieke vooroordelen tegenover Joden. De groep daartussen in, zo'n 11%, onderschrijft ook de klassieke vooroordelen, soms nog sterker dan de negatieve groep, maar is op andere punten, zoals het algemene denken Joden of over een Joodse partner van een vriendin neutraal tot positief.

Bijlage A Vragenlijst

Vragenlijst "Hoe denkt u over verschillende groepen"

Dit onderzoek gaat over hoe mensen uit verschillende groepen naar elkaar kijken.

1. In hoeverre voelt u zich verwant met de volgende religieuze en levensbeschouwelijke stromingen?

- Katholicisme
- Protestantisme
- Islam
- Hindoeïsme
- Boeddhisme
- Jodendom
- Humanisme

Antwoorden (voor elke groep moet een antwoord gegeven worden)

- 1 Sterk verwant
- 2 Redelijk verwant
- 3 Enigszins verwant
- 4 Niet of nauwelijks verwant
- 5 Ik weet het niet

2. Denkend aan Nederland, vindt u het onderstaande typerende voor Nederland...?

- Rooms-katholicisme
- Protestantisme
- Islam
- Boeddhisme
- Jodendom
- Humanisme
- Niet godsdienstig zijn
- Kerken

Antwoorden (voor elke groep moet een antwoord gegeven worden)

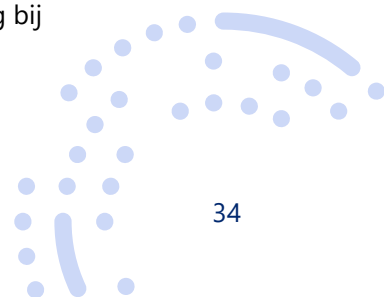
schaal van 1 tot en met 5 :1= helemaal niet typerend - 5 = heel erg typerend

3. En draagt dit bij aan uw gevoel van verbondenheid met Nederland?

- Rooms-katholicisme
- Protestantisme
- Islam
- Boeddhisme
- Jodendom
- Humanisme
- Niet godsdienstig zijn
- Kerken

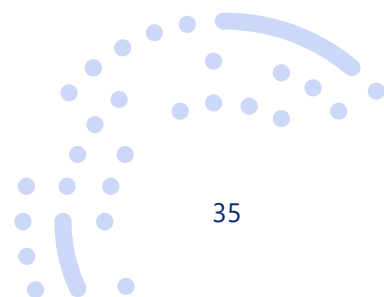
Antwoorden (voor elke groep moet een antwoord gegeven worden)

schaal van 1 tot en met 5: 1= draagt helemaal niet bij - 5 = draagt heel erg bij aan mijn gevoel van verbondenheid met Nederland

4. Kunt u aangeven wat in het algemeen uw gevoelens zijn bij de volgende landen? U kunt ze een rapportcijfer geven op een schaal van 1 tot en met 10, waarbij 1 = ik heb zeer negatieve gevoelens over dit land en 10 = ik heb zeer positieve gevoelens over dit land.
- Argentinië
 - België
 - China
 - Duitsland
 - Irak
 - Israël
 - Nederland
 - Marokko
 - Rusland
 - Saoedi Arabië
 - Turkije
 - Spanje
5. Mensen gebruiken woorden zoals “homo” of “neger” wel eens als zij schelden. Hoort u mensen in uw omgeving de onderstaande woorden wel eens gebruiken als zij schelden?
- Jood
 - Neger of zwarte
 - Turk
 - Moco of Marokkaan
 - Kaaskop of blanda
 - Homo
 - Christen
 - Moslim
- Antwoorden (voor elke groep moet een antwoord gegeven worden)
Nooit – Soms - Vaak
6. Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland?
- Nederlanders
 - Marokkanen
 - Turken
 - Joden
 - Koerden
 - Surinamers
 - Antillianen
 - Moslims
- Antwoorden: Positief – Neutraal - Niet zo positief - Weet ik niet
7. Een goede vriendin heeft een nieuwe partner over wie zij heel enthousiast is. Wat vindt u ervan als de partner van uw goede vriendin..
- a. Van hetzelfde geslacht is
 - b. Een moslim is
 - c. Gereformeerd is
 - d. Joods is
 - e. Antilliaan is

- f. Voetballer is
- g. Politicus is

Antwoorden (voor elke groep moet een antwoord gegeven worden)

- Dat maakt me niks uit, dat ben ik zelf ook
- Dat maakt me niks uit
- Dat vind ik leuk
- Daar moet ik wel even aan wennen
- Ik weet niet of ik daar aan kan wennen

8. In mijn kennissenkring zijn er mensen die:

- Moslim zijn
- Homo of lesbisch zijn
- Gereformeerd zijn
- Joods zijn
- Katholiek zijn
- Surinaams zijn

Antwoorden (voor elke groep moet een antwoord gegeven worden): nee – ja – dat weet ik niet

9. Stel dat er nieuwe mensen naast u komen wonen. Wie zou u dan als burens willen?

- Chinezen
- Belgen
- Polen
- Joden
- Moslims
- Antillianen

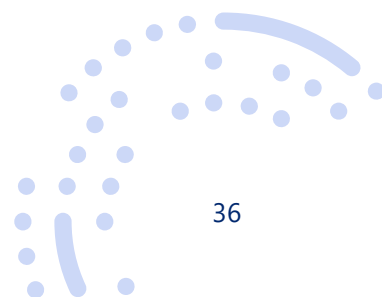
Antwoorden (voor elke groep moet een antwoord gegeven worden):

Echt niet / liever niet/ neutraal, maakt mij niet uit / graag / heel graag / ik ben zelf verbonden met deze groep

10. Kent u mensen in uw omgeving die negatief denken over de volgende groepen:

- Antillianen
- Polen
- Joden
- Belgen
- Chinezen
- Moslims

Antwoorden: ja / nee / weet ik niet

11. Is..

- Luidruchtig gedrag
- Veel politieke invloed
- Ondergeschikte positie van vrouwen
- Gastvrijheid
- Bedekkende kleding

Volgens u typerend voor..

- Moslims
- Gereformeerden
- Antillianen
- Joden
- Katholieken

Antwoorden: ja, wel typerend / nee, niet typerend / weet ik niet

	Luidruchtig gedrag	Veel politieke invloed	Ondergeschikte positie van vrouwen	Gastvrijheid	Bevoorrechte positie
Moslims					
Gereformeerden					
Antillianen					
Joden					
Katholieken					

Vignetten:

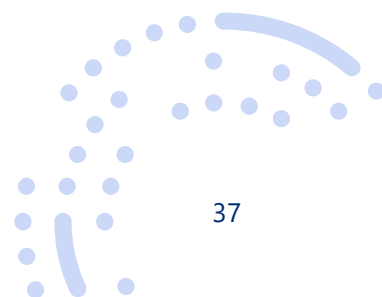
12. In hoeverre bent u het eens met de volgende stelling?

Antwoorden:

Helemaal mee oneens (agenten mogen wel religieuze symbolen dragen) – mee oneens- neutraal – mee eens- helemaal mee eens (agenten mogen geen religieuze symbolen dragen)

VARIANT 1

Politieagenten moeten de neutraliteit van de staat vertegenwoordigen. Ze zouden daarom geen religieuze symbolen mogen dragen tijdens het werk, zoals bijvoorbeeld deze Joodse agent in de VS, die een keppel draagt:

VARIANT 2

Politieagenten moeten de neutraliteit van de staat vertegenwoordigen. Ze zouden daarom geen religieuze symbolen mogen dragen tijdens het werk, zoals bijvoorbeeld deze Sikh agent in Canada die een tulband draagt wat voor hem een uiting van zijn religie is.

13. In hoeverre bent u het eens met deze stelling?

Antwoorden:

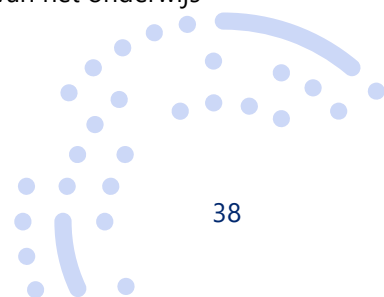
Helemaal oneens – oneens – niet eens, niet oneens – eens – helemaal eens

VARIANT 1

Scholen in het bijzonder onderwijs, zoals bijvoorbeeld een Joodse school in Amsterdam, zouden strenger gecontroleerd moeten worden op naleving van de wettelijke kerndoelen van het onderwijs dan scholen in het regulier onderwijs.

VARIANT 2

Scholen in het bijzonder onderwijs, zoals bijvoorbeeld een christelijke school in Amersfoort, zouden strenger gecontroleerd moeten worden op naleving van de wettelijke kerndoelen van het onderwijs dan scholen in het regulier onderwijs.

14. In hoeverre bent u het eens met deze stelling?

Antwoorden: helemaal mee oneens – oneens- neutraal – eens- helemaal mee eens

VARIANT 1

David de Vries is Joods en werkt bij een softwarebedrijf. Het zou voor hem wettelijk moeten zijn toegestaan om vrij te kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag.

VARIANT 2

Murat Demir is moslim en werkt bij een softwarebedrijf. Het zou voor hem wettelijk moeten zijn toegestaan om vrij te kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag.

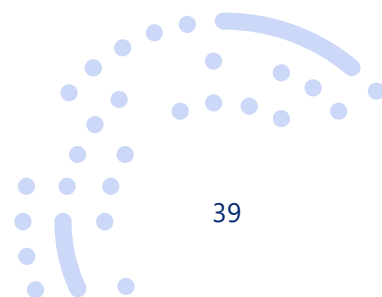
VARIANT 3

Kavish Badul is hindoe en werkt bij een softwarebedrijf. Het zou voor hem wettelijk moeten zijn toegestaan om vrij te kunnen krijgen voor de viering van een religieuze feestdag.

Bronnen vragenlijst

Bij de ontwikkeling van de vragenlijst is gebruik gemaakt van de volgende bronnen:

- Verweij-Jonker instituut 2015: *Antisemitisme onder jongeren in Nederland, Oorzaken en triggerfactoren* Utrecht, april 2015 Ron van Wonderen Willem Wagenaar.
- SCP, Denkend aan Nederland... , Sociaal Cultureel Rapport 2019.
- Begin bij jezelf! Kleine Uiteenzetting over Stereotypen en Vooroordelen. Anne Frank Stichting, 2014.
- Wat betekent Joods-zijn voor je? Master Thesis van Danielle Elhayani , 2019.
- In search of experimental evidence for secondary antisemitism -- A file drawer report Roland Imhoff & Mario Messer
- De effecten van het LJG-project Leer je burens kennen, Maarten van der Heijden & Lianne de Wit, Amsterdam, mei 2014.

Bijlage B Methodologische verantwoording

Het vormen van de groepen (clusters)

Groepen die verschillend denken over de Joodse bevolkingsgroep

We onderzoeken met behulp van Latente Klassen Analyses (*Latent Gold* versie 6.0) of er groepen mensen of profielen te onderscheiden zijn die verschillen als het gaat om hun gevoelens en ideeën ten aanzien van de Joodse bevolkingsgroep. Deze 'groepen' worden gevormd met behulp van een aantal variabelen die samen iets zouden moeten kunnen zeggen over expliciete en impliciete vooroordelen die men heeft over de Joodse bevolkingsgroep. Om de best passende modellen te selecteren hebben we naast model fit indices als BIC, bivariate residuals, classification error, ook gekeken of de uiteindelijke clusters groot genoeg waren om conclusies op te baseren (voor details zie tabel B1).

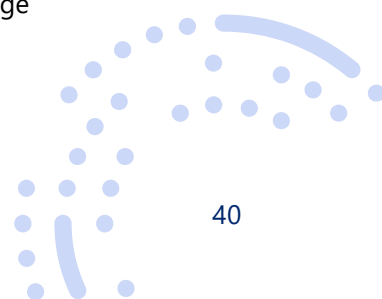
Tabel B1 Model fit Latente Klasse Analyse – Het vormen van de groepen

		LL	BIC	Npar	L ²	df	Class. Err. %	Entropy R	BVR _{≥ 3.84}	N ^{Classes}
Model1	1-Cluster	-13511,18	27203,44	23	3149,90	2602	0	1	yes	2625
Model2	2-Cluster	-13098,28	26440,63	31	2324,10	2594	0,08	0,70	yes	1770/855
Model3	3-Cluster	-12913,34	26133,72	39	1954,20	2586	0,07	0,74	yes	1712/718/195
Model4	4-Cluster	-12862,89	26095,80	47	1853,30	2578	0,07	0,78	no	1483/696/285/161
Model5	5-Cluster	-12826,27	26085,54	55	1780,06	2570	0,11	0,71	no	1408/630/337/160/90
Model6	6-Cluster	-12806,02	26108,03	63	1739,57	2562	0,19	0,63	no	1240/591/263/242/184/106

Noot: Voor deze latent class analysis zijn de variabelen 'Wat zijn in het algemeen uw gevoelens bij de volgende landen? Israël [ordinal-fixed scale]', 'Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland? Joden [ordinal-fixed scale]', 'Kent u mensen in uw omgeving die negatief denken over de volgende groepen? Joden [nominal scale]', 'Wie zou u als buren willen? Joden [ordinal-fixed scale]', en 'Hoe denkt u over de volgende (bevolkings)groepen in Nederland? Nederlanders [ordinal-fixed scale]' gebruikt als indicatoren. Gekozen is voor model 4. Model 4 heeft de hoogste Entropy R waarde, heeft geen Bivariate Residuals (BVR) die hoger zijn dan 3.84 en is gegeven de parameters de meest simpele oplossing (parsimonious). Model 5 heeft weliswaar de laagste BIC-waarde, maar is vanwege een te kleine groepsgrootte (90 respondenten in de kleinste groep) niet tot het beste model verkozen. De Latente Klasse Analyse is uitgevoerd met Latent Gold 6.0.

Analyses groepen

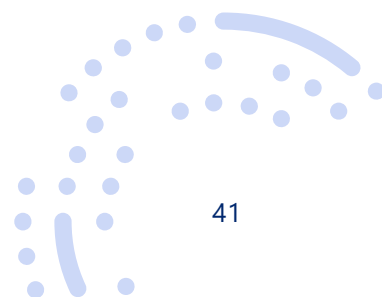
Nadat er verschillende groepen onderscheiden zijn, worden deze groepen vergeleken op aanvullende variabelen die verdere informatie geven over gevoelens en ideeën over de Joodse bevolkingsgroep en op een aantal algemene variabelen die een breder beeld van de groep kunnen schetsen zoals stemgedrag, herkomstgroep en demografische kenmerken zoals geslacht, opleiding en leeftijd. Op deze manier kunnen we de groepen nog verder beschrijven en zal er een steeds duidelijker beeld ontstaan van het type mensen binnen deze groepen. Deze analyse is uitgevoerd in *Latent Gold* versie 6.0 met behulp van de *Step3* procedure. Het voordeel van deze analyse is dat er rekening wordt gehouden met de *classification error* (de foutmarge bij het indelen van respondenten in de groepen). Wanneer variabelen in het model niet significant zijn (niet verschillen tussen de groepen) worden ze verwijderd en wordt het model opnieuw uitgevoerd om zo tot het meest eenvoudige model te komen met significante variabelen. Bij variabelen met een grote overlap (multicollineariteit) is gekozen om één van de variabelen mee te nemen in de

analyse. Voor de vignettenvragen (over de Joodse school/Christelijke school, de Joodse/Sikh agent en de Joodse/Moslim/Hindoestaanse werknemer) geldt dat iedere respondent slechts één variant van de vragen heeft gekregen. Men kreeg bijvoorbeeld alleen een vraag over een Joodse agent en niet ook nog over de Sikh agent. Voor dit design is gekozen om te voorkomen dat respondenten door krijgen wat de bedoeling van het onderzoek is (het meten van het denken over specifiek de Joodse bevolkingsgroep) en zich hierdoor laten beïnvloeden bij de beantwoording van de vragenlijst. Deze analyses zijn dus steeds op een deel van de steekproef gebaseerd, omdat we per respondent slechts informatie over één variant van de vignettenvragen hebben.

Bij de vergelijking van de groepen op de verschillende variabelen (*paired comparisons*) zijn soms grote verschillen niet significant, terwijl kleine verschillen wel significant zijn. Hier zijn verschillende verklaringen voor. In alle analyses is het zo dat er gecontroleerd wordt voor alle andere variabelen in het model. Dat wil zeggen dat het effect van een variabele, of het verschil tussen twee groepen, significant is terwijl er rekening wordt gehouden met (een gelijke score op) alle andere variabelen. Dit verklaart waarom de significantie per *paired comparison* (de vergelijking tussen twee specifieke clusters) kan verschillen. Een andere verklaring kan zijn dat er onvoldoende statistische power is om een significant verschil aan te tonen. Dit kan het geval zijn door een kleine groepsgrootte, veel spreiding in de antwoorden, een grotere onzekerheid over het groepslidmaatschap (*classification error*), of een combinatie hiervan.

Centerdata

Postbus 90153
5000 LE Tilburg

+31 (0)13 206 3500
info@centerdata.nl

Contactpersoon

Boukje Cuelenaere
+31 (0)13 206 3572
email@centerdata.nl

centerdata.nl